

Research Article

Youth Migration Aspirations in Shiraz: A New Approach to an Old Issue

Maryam Soroush¹ , Sedighe Alborzi^{1*} , Rouholla Mozafari² ¹ Assisat Professor in Sociology, Behavioral Sciences Research Group, Academic Center for Culture, Education & Research, Fars Branch, Shiraz, Iran.² Ph.D Candidate of Sociology at Yasouj University and Expert of the Organizational Performance Evaluation Department in Shiraz Municipality, Shiraz, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 03 June 2025

Accepted: 03 February 2026

Keywords: Migration aspiration,
Hope about future,
Youth,
Shiraz.

ABSTRACT

This study examines factors affecting migration aspiration among youth using DeHaas' aspiration-capability framework. It analyzes how economic capability (financial resources), social capability (social capital), and cultural capability (necessary skills), along with absence of migration barriers, influence migration tendency. Additional variables include hope for the future, life perceptions, post-migration expectations, religiosity, and current satisfaction. Survey data from 415 residents of Shiraz aged 18-35 years revealed a high tendency toward migration. The analysis showed negative relationships between migration tendency and both hope for the future and religiosity - higher levels of these factors reduced migration aspiration. Conversely, pessimism about Iran's future, greater migration capability, and current dissatisfaction increased migration intentions. Those anticipating better post-migration conditions showed stronger tendency. Quantile regression identified hope for the future (negative effect) and religiosity (context-dependent effect) as significant across all quantiles. Religiosity had divergent impacts: one group with low religiosity showed high migration tendency (inverse relationship), while another with high religiosity also maintained a strong migration tendency (positive relationship), verified by cluster analysis. Immigration has many complications, and a deep look at this issue seems essential for effective policymaking.

Introduction

Natural resources are no longer considered the primary determinant of a country's prosperity; rather, human capital is recognized as the main driver of development. For this reason, the migration of a country's human resources, especially its young and productive workforce, is of great importance. Iran has experienced several waves of migration for various reasons since the Qajar era. After that, the rate of migration has fluctuated at different times, but according to statistics, despite these ups and downs, the trend has consistently been upward, reaching high levels in recent years and continuing to rise (Rashidi, 1399). Readiness for migration is more influenced by perceived realities than by structural conditions alone. However, readiness to migrate does not lead to migration unless other conditions are also present. For example, access to potential destinations and their characteristics must also be

considered. There is no doubt that migrants do not always clearly identify or logically connect the factors driving their migration. Nevertheless, it must be acknowledged that these elements are present to varying degrees and influence all stages of the migration process. Identifying and describing these elements is a key task for researchers. The present study was conducted to address two fundamental questions: First, what are the most important factors influencing young people's desire to migrate? Second, what conditions in Iran could lead young people to prefer staying in the country over migrating?

Method and Data

The research method in the present study was quantitative and conducted using a survey technique. The statistical population consisted of young people aged 18 to 35 in the city of Shiraz.

*Corresponding author: Sedighe Alborzi. Assisat Professor in Sociology, Behavioral Sciences Research Group, Academic Center for Culture, Education & Research, Fars Branch, Shiraz, Iran.

E-mail address: alborzi254@gmail.com

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Soroush, M., Alborzi, S., Mozafari, R. (2025). Youth migration aspirations in Shiraz: A new approach to an old issue. *Iranian Population Studies Journal*, 9(2), 49-69. <https://doi.org/10.22034/jips.2026.528158.1284>

The sample size was estimated at 384 individuals based on Lin's table, with a 5% sampling error and a 95% confidence level. The sampling method was "multistage random sampling," carried out randomly using a map of the metropolitan city of Shiraz. The research tool was a researcher-designed questionnaire. The questionnaire included separate questions to measure the independent and dependent variables. To ensure the validity of the scales used for measuring variables, each variable was operationalized based on existing theoretical definitions and conceptualized according to theoretical constructs. Face validity was also applied to the designed scales. After data collection, the questionnaires were coded and entered into the computer, and data analysis was performed using SPSS software. Descriptive statistics, such as one-dimensional and two-dimensional frequency tables and measures of central tendency, were used for data analysis. In the inferential section, correlation coefficients and multivariate regression were used to test the hypotheses.

Findings

The results indicate that the average inclination to migrate is 7.70 on a scale of 1 to 10, suggesting a high tendency to migrate. To gain a clearer picture of the youth's migration inclinations, another question was asked to assess their migration status. The independent variables of the study include perceptions of the characteristics of a good life, hope for the future, level of religiosity, migration capability, satisfaction with the current situation, and post-migration prospects, which are discussed in order below. The responses show that income, housing, a car, and access to the internet are considered the minimum requirements for a good life, with all respondents deeming them essential. However, there is disagreement regarding other factors such as domestic and international travel, modern furniture, and branded clothing, with some considering them necessary for a good life and others not. Regarding hope for the future, it was observed that economic predictions predominantly lean toward worsening conditions, including the status of sanctions in the next three years, the business environment, market prosperity, inflation, and economic and administrative corruption. In the political dimension, most respondents believe that the state of freedom of expression and media, the influence of political parties, the rule of law, and Iran's position in the international system will deteriorate. This finding was also consistent in the social dimension, which includes passport strength, social issues, respect for citizenship rights, and issues related to youth. The next independent variable is the level of religiosity. The average religiosity score among the youth was calculated at 2.02, indicating a very low level of declared religiosity. Given

that the scale covers the full range of responses, it is evident that a significant number of respondents selected very low scores.

Discussion and Conclusion

Examining the developments in Iran over the past twenty years reveals that the population growth rate has been declining, while internet penetration has seen a consistent upward trend. Inflation has fluctuated significantly, influenced by foreign policy events and domestic protests, with a notable surge since 2018. Economic growth has generally moved inversely to inflation, turning negative and suffering severe damage since 2017 following the U.S. sanctions. Economic and political developments over these two decades paint a picture of instability and rapid changes within short timeframes, resulting in psychological insecurity, tension, and instability in the lives of young people. These factors, combined with numerous environmental, economic, and political crises on the international stage, have led to demotivation and hopelessness among youth regarding achieving a "good life" and optimism for the future. The study's findings indicate widespread dissatisfaction among youth with the current situation across various dimensions. Predictions about the future are highly pessimistic, with the majority believing that the country's prospects, at least in the short term, are far from favorable. This hopelessness about the future and the perception that effort or conventional means cannot improve their situation or secure a good life are prevalent. Systemic factors such as injustice, corruption, and the lack of civil liberties have deepened the ideological divide between youth and the government, intensifying social comparisons between Iran and developed countries. Consequently, young people believe that migration could lead to significantly better conditions in the long term. The study's results suggest that migration capability is not high, yet young people exhibit a strong desire to leave regardless of these limitations, believing they can eventually acquire the skills and abilities needed to thrive in their destination. In fact, based on the study's theoretical framework, the migration mindset appears to be shaped more as "involuntary staying," characterized by a strong desire to migrate coupled with low migration capability.

مقاله پژوهشی

تمایل جوانان شهر شیراز به مهاجرت: رویکردی نو به یک موضوع قدیمی

مریم سروش^۱، صدیقه البرزی^{۱*}، روح‌اله مظفری^۲

^۱ استادیار جامعه‌شناسی، گروه پژوهشی علوم رفتاری، جهاد دانشگاهی فارس، شیراز، ایران.

^۲ دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران؛ و کارشناس اداره ارزیابی عملکرد سازمانی شهرداری شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

هدف این پژوهش بررسی عوامل موثر بر تمایل به مهاجرت جوانان براساس نظریه تمایل-توانمندی دوهاس بود. عوامل کلیدی نظریه، توانمندی اقتصادی (هزینه مهاجرت)، اجتماعی (سرمایه اجتماعی) و فرهنگی (مهارت‌های لازم) و همچنین موانع مهاجرت (آزادی‌های منفی) بررسی شدند. متغیرهای دیگری نیز مانند امید به آینده، تصور از زندگی مطلوب، ارزیابی پس از مهاجرت، دینداری و رضایت از وضعیت موجود تحلیل شدند. داده‌های ۴۱۵ جوان ۱۸ تا ۳۵ ساله شیرازی با استفاده از روش پیمایش و ابزار پرسش‌نامه جمع‌آوری شدند. یافته‌ها نشان داد، میانگین تمایل به مهاجرت بسیار بالا است. نتایج استنباطی حاکی از رابطه منفی میان امید به آینده و دینداری با تمایل به مهاجرت بود و با افزایش آنها تمایل به مهاجرت کاهش یافت. برعکس پیش‌بینی تاریک از آینده، توانمندی مهاجرتی و نارضایتی از وضع موجود با تمایل بیشتر به مهاجرت، مرتبط بودند. تحلیل رگرسیون چندک، نشان داد در تمام چارک‌ها امید به آینده (رابطه منفی) و دینداری (رابطه مثبت در برخی گروه‌ها) تاثیرگذار بودند. دینداری در دو گروه واگرا عمل می‌کند. گروهی با دینداری کم، تمایل بالا به مهاجرت داشتند (رابطه معکوس) و برخی با دینداری بالا، تمایل به مهاجرت نشان دادند (رابطه مثبت). مهاجرت، دارای پیچیدگی‌های فراوان است و نگاه عمیق به این موضوع در جهت سیاست‌گذاری اثربخش، بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳

پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴

کلیدواژه‌ها:

تمایل به مهاجرت، امید به آینده، دینداری، جوانان، شیراز.

مقدمه

بسیار جدی و از اهمیت بالایی برخوردار است. زیرا این جوامع به دلیل مهاجرت نخبگان، سرمایه انسانی عظیمی که به عنوان منبع ارزشمندی از ایده‌ها، دانش‌ها و مهارت‌ها شناخته می‌شوند را از دست داده و این امر در نهایت به کند شدن فرایند توسعه در تمامی وجوه، منجر می‌شود. ایران نیز مانند بسیاری از جوامع از زمان قاجار تاکنون موج‌های مهاجرتی متعددی را به دلایل مختلف تجربه کرده است. بعد از انقلاب نیز در برهه‌های مختلف زمانی، نرخ مهاجرت کم یا زیاد شده؛ اما به گواهی آمارها علی‌رغم افت‌وخیزهایی که در این جریان وجود داشته، شیب این نمودار همواره در حال افزایش بوده و در سال‌های اخیر به حد بالایی رسیده و هنوز هم در حال افزایش است (رشیدی، ۱۳۹۹).

مهاجرت‌های منابع طبیعی دیگر عامل خوشبختی کشورها محسوب نمی‌شود، بلکه نیروی انسانی حرف اول را می‌زند. به همین دلیل مهاجرت نیروی انسانی کشور به‌خصوص نیروهای جوان و مولد بسیار اهمیت دارد. سرمایه انسانی در نظریه‌های رشد اقتصادی، اهمیت بسزایی دارد به گونه‌ای که کاهش رفاه اقتصادی در جامعه، یکی از پیامدهای مهم مهاجرت در کشورهای مبدأ است؛ زیرا با کاهش سرمایه انسانی، بهره‌وری افت می‌کند (Groizard & Lull, 2007: 245). این چالش، در کشورهای در حال توسعه و به‌ویژه در مهاجرت نخبگان،

*نویسنده مسئول: صدیقه البرزی. استادیار جامعه‌شناسی، گروه پژوهشی علوم رفتاری، جهاد دانشگاهی فارس، شیراز، ایران.

نشانی ایمیل: alborzi254@gmail.com

استاد به این مقاله: سروش، مریم؛ البرزی، صدیقه؛ مظفری، روح‌اله (۱۴۰۴). تمایل جوانان شهر شیراز به مهاجرت: رویکردی نو به یک موضوع قدیمی. *دوفصلنامه مطالعات جمعیتی*، ۹ (۲)،

۴۹-۶۹. <https://doi.org/10.22034/jips.2026.528158.1284>

اجتماعی و روانی نیز از نقش بسزایی برخوردارند. در واقع بواسطه اثر بخشی متقابل عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روانی است که نیروهایی در جهت حرکت و مهاجرت ایجاد می‌شود (رشنو، ۱۳۸۲: ۵۶).

علاوه بر علل بیرونی که بر تصمیم فرد بر مهاجرت تأثیر می‌گذارد، دلایل ذهنی افراد نیز باید مد نظر قرار گیرد. در واقع با گوش دادن به آنهایی که مهاجرت کرده یا قصد جدی برای مهاجرت دارند، می‌توان دریافت که این دلایل تا چه اندازه با علل ذکر شده توسط نظریه پردازان انطباق دارد و چه انگیزه‌ها و دریافتهای ذهنی به آغاز روند مهاجرت افراد کمک می‌کند. مهاجرت یک تصمیم آسان در زندگی نیست؛ بلکه بدلیل مشکلات خیلی زیادی که از نظر فردی، اجتماعی و اقتصادی که برای فرد دارد یک تصمیم مشکل و منحصر به فرد محسوب می‌شود. به همین دلیل توجه به دنیای درونی افراد علاوه بر علت‌های بیرونی می‌تواند در شناخت بیشتر این پدیده یاری‌رسان باشد. مطالعه حاضر جهت رسیدن به پاسخ این دو سوال اساسی انجام شده است. اول، مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر تمایل جوانان به مهاجرت چه چیزهایی هستند؟ و دوم چه شرایطی در ایران می‌تواند باعث شود جوانان، ماندن در کشور را به مهاجرت ترجیح بدهند؟

مبانی نظری

نظریه تمایل - توانمندی دوهااس^۳

دوهااس در سال ۲۰۲۱ در مقاله‌ای با عنوان «نظریه‌ای برای مهاجرت: چارچوب تمایل- توانایی» به معرفی نظریه خود پرداخته است. تلاش او این است که مهاجرت را بخشی از فرایند وسیع‌تر تغییر اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، فن‌آوری و جمعیت‌شناختی در نظر بگیرد که در مفهوم دگرگونی اجتماعی، توسعه یا جهانی شدن خود را نشان می‌دهد. در این بستر، مهاجرت فرایندی اجتماعی است که نمی‌توان به تنهایی آن را در نظر گرفت و باید آن را در بستر فرایند وسیع‌تر تغییر اجتماعی مورد توجه قرار داد (De Haas, 2021: 11). فرایند مهاجرت همان‌گونه که تحت تأثیر فرایندهای بزرگ‌تر تغییر و دگرگونی اجتماعی است، خود نیز جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شواهد مربوط به نوع ارتباط مهاجرت و سطح توسعه جوامع مبدأ و مقصد نشان می‌دهد که مهاجرت را باید یک فرایند اجتماعی طبیعی بدانیم. تا وقتی که جامعه تغییر می‌کند، قشربندی اجتماعی وجود دارد و مراحل مختلف زندگی توسط مردم طی می‌شود، حتماً مهاجرت هم وجود خواهد داشت. البته این فرایند طبیعی از نظر هنجاری می‌تواند مطلوب یا نامطلوب در نظر گرفته شود. بنابراین سوال نظری مناسب

۳۷). تعداد کل مهاجران ایرانی از ۱۳۰ هزار در سال ۱۹۷۰ به ۴۸۰ هزار در سال ۱۹۷۸ و ۸۳۰ هزار در سال ۱۹۷۹ (سال انقلاب) رسیده و امروز ۳/۱ میلیون نفر است. نسبت مهاجران به کل جمعیت در ایران نیز از تقریباً ۰/۵ درصد در سال ۱۹۷۰ به ۳/۸ درصد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است. بیشترین جمعیت مهاجر ایرانی در آمریکا (۳۲ درصد)، کانادا (۱۴ درصد)، آلمان (۱۱ درصد) بریتانیا (۶ درصد)، سوئد (۵ درصد) و ترکیه (۵ درصد) است. تا سال ۲۰۲۰ نزدیک ۱۳۰ هزار دانشجوی ایرانی تبار در دانشگاه‌های غیرایرانی ثبت نام کرده و در حال تحصیل هستند و ۱۰۰ هزار پژوهشگر در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقات خارجی کار می‌کنند که یک‌سوم سرمایه انسانی متخصص ایران هستند (Azadi et al., 2020: 20).

تصمیم به مهاجرت یک عمل ذهنی است. آمادگی برای مهاجرت بیشتر تابع واقعیت‌های ادراکی است تا فی‌نفسه پاسخی به شرایط ساختاری. ولی آمادگی برای مهاجرت به تنهایی موجب مهاجرت نمی‌شود، مگر آن‌که شرایط دیگری نیز وجود داشته باشد. برای مثال دسترسی به مقصدهای احتمالی و خصوصیات آنها نیز باید مد نظر قرار بگیرد. تردید نیست که مهاجران لزوماً عواملی را که موجب مهاجرت آنها می‌شود همیشه نه به وضوح می‌شناسند و نه به گونه‌ای منطقی به هم ربط می‌دهند. ولی باید بپذیریم که در مورد مهاجرت این عناصر به درجات مختلف حضور دارند و در نتیجه در همه مراحل فرایند مهاجرت تأثیر می‌گذارند. شناخت و توصیف این عناصر از کارهای مهم پژوهشگر است و مطالعه آنها موضوع تحقیق کاملی برای تحقیق به‌وسیله جامعه‌شناسان (منگالام و شوارزولر^۱، ۱۳۶۸: ۳۲-۳۳). در این میان ارزش‌ها در فرایند تعیین اولویت‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کنند. در واقع وقتی فرد یا جمع نتواند به وسایل حصول هدف‌های با ارزش در داخل سازمان اجتماعی خود دست یابد و احساس کند که منابع لازم برای رفع محرومیت‌هایش در خارج از سازمان اجتماعی وجود دارد، در آن صورت مهاجرت می‌کند (رشنو، ۱۳۸۲: ۵۵). بنابراین مهاجرت پدیده‌ای چند متغیره و پیچیده بوده و لذا بررسی علل مهاجرت دشوارترین بخش تحلیل فرایند مهاجرت است. نه تنها از این نظر که تعمیم اغلب مطالعات به دیگر موارد متفاوت امکان‌پذیر نخواهد بود؛ بلکه به این دلیل که عوامل مؤثر بر مهاجرت در مناطق مختلف نیز متفاوت بوده و حتی در صورت مشترک بودن علل، اهمیت نسبی هرکدام از عوامل در مناطق گوناگون یکسان نخواهد بود (مولایی، ۱۳۸۱: ۱۲۶). گرچه اغلب تصور می‌شود مهاجرت‌ها تحت تأثیر عوامل اقتصادی در فضایی ژئوپولیتیکی صورت می‌گیرد و امروزه از عوامل اقتصادی به عنوان مهم‌ترین عامل حرکت یاد می‌شود؛ اما عوامل

¹ Mangalam & Schwarzwoller

² Rashno

³ De Haas

دوهاس نظریه‌اش را با سه ویژگی مطرح کرده است. اول، مفاهیم را طوری تعریف می‌کند که هم مهاجرت کردن و هم مهاجرت نکردن را در برگیرد. دوم، توانایی ما را برای فهم غنی‌تر و واقعی‌تری از روش‌های تأثیرگذاری سطح کلان بر عاملیت مهاجران ارتقا دهد و سوم، ما را قادر می‌کند مقولات جدید نظری برای تبیین مهاجرت فراهم کنیم. او از مفهوم ماندن رضایت‌مندانه استفاده می‌کند و نشان می‌دهد که این مفهوم که بر تعداد زیادی از مردم در کشورهای فقیر قابل اطلاق است که می‌خواهند؛ اما نمی‌توانند مهاجرت کنند یا در کشورهای مقصد مهاجرانی هستند که دوست دارند به کشورشان بازگردند؛ اما به دلایلی مانند فقدان منابع، کنترل‌های مرزی یا شرایط بد کشور مبدا قادر به بازگشت نیستند. بنابراین قابلیت جدا کردن مفهوم «توانایی»^۱ و «تمایل»^۲ به مهاجرت وجود دارد. تمایز نظام‌مند بین توانایی و آرزوی مهاجرت، دسته‌بندی‌های غنی‌تر و واقع‌بینانه‌تری را فراهم می‌کند. در شرایط بهتر شدن استانداردهای زندگی، برخلاف پیش‌بینی نظریات موجود، مهاجرت افزایش می‌یابد. با پذیرش این چارچوب می‌توان گفت گرچه ثروت و استانداردهای زندگی افزایش می‌یابد؛ اما آرزوهای زندگی سریع‌تر رشد می‌کند و باعث می‌شود تمایل به مهاجرت بالا برود. ارتقای آموزش، بیشتر در معرض رسانه‌ها قرار گرفتن، بعلاوه بازگشت منظم کسانی که مهاجرت کردند و ثروت نسبی آنها همه و همه باعث می‌شود، هم توانایی مادی و هم آرزوهای افراد به سود مهاجرت باشد. به خصوص مهاجرت بین‌المللی آنقدر با موفقیت مادی و اجتماعی همراه می‌شود که بخصوص جوانان وسواس مهاجرت پیدا می‌کنند. این «فرهنگ مهاجرت» به نوبه خود باعث تغییر تصور از زندگی خوب شده و تمایز سریعی بین سبک زندگی خوب و سبک زندگی موجود ایجاد می‌کند و بنابراین نرخ مهاجرت افزایش می‌یابد (De Hass, 2021: 17).

طبق این چارچوب همه انواع مهاجرت‌ها تابعی هستند از تمایلات و توانایی برای مهاجرت در مجموعه مشخصی از ساختار و فرصت‌های جغرافیایی که در آن:

۱. تمایلات مهاجرت تابعی است از تمایلات عمومی زندگی مردم و ساختار فرصت‌های درک شده جغرافیایی
۲. توانایی مهاجرت تابعی است از آزادی‌های مثبت (آزادی برای)^۳ و منفی (آزادی از)^۴.

نکته دیگری که باید به آن توجه کرد این است که باید بین ابعاد ابزاری و درونی تمایلات مهاجرتی هم تمایز قائل شد. مهاجرت مرتبط با سبک زندگی مثالی از تمایلات درونی و مهاجرت کاری و تحصیلی نمونه‌ای تمایلات ابزاری است که هر دو می‌توانند در یک مهاجرت

این نیست که چرا مردم مهاجرت می‌کنند؛ بلکه باید سوال کرد: «الگوها و تجارب مهاجرت چطور توسط فرایندهای تغییر اجتماعی شکل می‌گیرند و تغییر می‌کنند؟» (De Hass, 2021: 13-14).

از نظر دوهاس نظریات معمول مهاجرت پنج عامل درباره عاملیت را از قلم می‌اندازند: دسترسی مردم به منابع اقتصادی (مادی)، اجتماعی (افراد دیگر)، فرهنگی (ایده‌ها، دانش و مهارت)، بدنی (سلامت، شرایط فیزیکی و عادت‌واره‌ها) که توانایی آنها برای جابجایی، مهاجرت (یا ماندن)، ترجیحات و تمایلات و خواسته‌ها (ماندن/ رفتن)، انتخاب مقصد و توانایی یافتن کار، مسکن، آموزش قانونی همراه با محافظت از خودشان در برابر سوء استفاده و استثمار را متأثر می‌کند. دوم ادارک مردم از «زندگی خوب» و در نتیجه مطلوب‌های زندگی بین بسترهای مختلف اجتماعی و فرهنگی بسیار متفاوت است. این تمایلات هرگز ثابت نیستند و با تغییر مراحل زندگی و تغییر در جوامع عوض می‌شوند. بسته به این که مطلوب‌های زندگی و ادراک آنها از فرصت‌های موجود «اینجا» و «آنجا» ممکن است بخواهند (یا نخواهند) که بروند. بنابراین فرض ساده اینکه گروه‌های متفاوت اجتماعی مطلوب‌ها و تمایلات مشابه مهاجرتی دارند حتی وقتی در معرض عوامل خارجی مشابهی (جاذبه/دافعه) قرار دارند، غیرواقعی است. سوم افراد فقط به دلیل عقلانیت ابزاری (وسیله-هدف) برای رسیدن به ثروت و استانداردهای بهتر زندگی مهاجرت نمی‌کنند. برخی مهاجرت را بدلیل شخصی و درونی انجام می‌دهند. به این معنا که نه تنها عوامل کارکردی بلکه ارزش‌های ذهنی و درونی مردم باید جایگاه جدی در نظریه مهاجرت داشته باشد. چهارم نظریه‌های معمول مهاجرت، نتوانسته‌اند مهاجرت کردن و مهاجرت نکردن را در یک نظریه تبیین کنند. مهاجرت کردن به اندازه مهاجرت نکردن، هنجار است و بسیاری از مردم در طول زندگی‌شان هر دو را تجربه می‌کنند. پنجم مهم است که روی دو شقی مهاجرت اختیاری و اجباری پل بزنیم. اگرچه همه مهاجران با سطوحی از محدودیت‌ها روبرو هستند، با این حال مهاجران اجباری هم دارای مقداری عاملیت هستند در غیراین صورت اصلاً نمی‌توانستند مهاجرت کنند. پناهندگان تا جایی که بتوانند از عاملیت خود استفاده می‌کنند حتی وقتی با شرایط بسیار بدی روبرو باشند. از سوی دیگر همه مهاجران اختیاری هم با محدودیت‌های زیادی رو در رو هستند که عاملیت آنها را محدود می‌کند. بنابراین بهتر است پیوستاری را تعریف کنیم که از یکسو محدودیت‌های زیاد و از سوی دیگر محدودیت کم را نشان می‌دهد (De Hass, 2015:14).

¹ Capability

² Aspiration

³ Free For

⁴ Free From

آنها را مجبور به ماندن کند. مفهوم آزادی مثبت و منفی باعث می‌شود، به توان نقش حکومت و سیاست را در نظریات مهاجرت ادغام کرد. وقتی دولت اقتدارگرا شهروندان را از خروج منع می‌کند، آنها را از آزادی منفی محروم می‌کند و وقتی مردم به منابع اجتماعی فرهنگی و اقتصادی لازم برای مهاجرت دسترسی ندارند، در واقع آزادی مثبت آنها را سلب کرده است. افزایش آزادی‌های مثبت بطور غیرمستقیم و بر اساس افزایش توانایی آرزو کردن، بر افزایش تمایلات تأثیر می‌گذارد؛ زیرا مردم از فرصت‌ها و سبک‌های بدیل زندگی آگاه می‌شوند و باور می‌کنند که مهاجرت «در توان‌شان» است و در واقع می‌توانند به آن برسند (De Hass, 2021: 25).

خلاصه اینکه فرصت‌های فرضی تغییرات آینده و باور مردم به قدرت خودشان و الزامات اخلاقی شریک شدن در این تغییرات، به میزانی که آرزوهای زندگی به تمایلات مهاجرتی ترجمه می‌شود، تأثیر می‌گذارد. یعنی عدم تطابق بین آرزوهای شخصی زندگی و شرایط کشور لزوماً منجر به مهاجرت نمی‌شود. شروع یک کسب و کار، دنبال کردن تحصیلات، پیوستن به یک جریان سیاسی و آستین‌ها را بالا زدن، ممکن است باور مردم به تغییر آینده کشور را بالا ببرد؛ اما اگر مردم باور به تغییر آینده را از دست بدهند یا اگر اساساً چنین باوری وجود نداشته باشد، آن‌گاه تمایلات مهاجرتی افزایش پیدا می‌کند.

باید دیالکتیک ساختار و عاملیت را هم در نظر داشت. معمولاً ساختار را مجموعه‌ای از محدودیت‌ها در نظر می‌گیریم. اما ساختار توانمندکننده هم هست. ساختارها می‌توانند همزمان توانایی مهاجرت برخی گروه‌ها را در طول مسیرهای خاص جغرافیایی محدود و برای برخی دیگر تسهیل کنند. بنابراین سیاست‌های دولت می‌تواند کریدورهای مهاجرتی ایجاد کند. وقتی چنین الگوهایی ایجاد شد شبکه‌های مهاجران، فرایندهای بازخوردی و علت‌های انباشی همچنین پویایی‌های داخلی مهاجرت به فرایندهای مهاجرتی اندازه حرکتی داده و این الگوها بازتولید می‌شوند و مهاجرت دارای ساختار جغرافیایی قابل تشخیص و پایدار می‌شود. کلیت مجموعه شرایط ساختاری در کشور مبدا و مقصد ساختار فرصت پیچیده‌ای ایجاد می‌کند که به افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی، مجموعه متنوعی از آزادی‌های مثبت و منفی اعطا می‌کند که بسته به این‌که چطور این شرایط ساختاری بر توانمندی‌ها و تمایلات مردم اثر می‌کنند و چطور مردم این شرایط را از پشت عدسی‌های اجتماعی و فرهنگی خود درک می‌کنند، اساساً باعث می‌شود که آنها تصمیم بگیرند مهاجرت کنند یا نه. این عاملیت مهاجرت از طریق تأثیرات متعدد بازخوردی به شرایط ساختاری تأثیر می‌کند که ممکن است شرایط مهاجرت بیشتری را فراهم کند. دوهاس

وجود داشته باشند و معمولاً همدیگر را تقویت می‌کنند. در نظریات قبلی مهاجرت تمایلات ابزاری بسیار مورد توجه قرار گرفته‌اند. گاهی بهروزی از دسترسی بالقوه به آزادی مهاجرت بدست می‌آید (صرف‌نظر از اینکه از این آزادی استفاده شود یا خیر). بحث این است که آگاهی از آزادی مهاجرت مثل آزادی بیان و دین، حق اعتراض مدنی یا انتخابات آزاد، می‌تواند رضایت زندگی را افزایش دهد. برعکس مردم اگر از این آزادی‌ها برخوردار نباشند، احتمالاً احساس محرومیت خواهند کرد و کشورشان را یک زندان بزرگ تصور می‌کنند و در «ماندن غیراختیاری» گیر می‌افتند. این امر به این معنا نیست که اگر به آنها فرصت داده شود حتماً مهاجرت می‌کنند؛ اما احساس محرومیت آنها واقعی است. در واقع دیوار کشیدن ممکن است تمایل به مهاجرت را افزایش و حق مهاجرت این تمایلات را کاهش دهد (De Hass, 2021: 18).

دوهاس، سنخ‌شناسی چهارگانه قبلی مهاجرت را که توسط کارلینگ^۱ (۲۰۰۲) و شول^۲ (۲۰۱۹) انجام شده بود را با استفاده از چارچوب نظری خود گسترش داده است. او در این مدل واقعیتی را به رسمیت می‌شناسد که در آن ترجیحات، تمایلات و توانمندی‌ها عمیقاً تحت تأثیر عوامل ساختار کلان قرار دارند و فقط وقتی می‌توان درباره «اختیاری» بودن مهاجرت کردن یا ماندن صحبت کرد که گزینه‌های واقعی در دسترس باشند. دوهاس برای این‌که روشن کند که چگونه توانمندی مهاجرت و تمایل شکل می‌گیرند و با فرایندهای کلان مربوط می‌شوند، به تمایزی که آیزایا برلین^۳ بین آزادی‌های مثبت و منفی ایجاد کرده، اشاره می‌کند و آن را در نظریه خود به کار می‌گیرد. برلین، تمایزی بنیادین بین آزادی مثبت و منفی قائل است. از نظر برلین آزادی منفی به نبود موانع، سد یا محدودیت‌ها اشاره می‌کند. این توصیف به مفهوم عام فهم آزادی نزدیک است که معمولاً به نقش دولت در ایجاد محدودیت بر آزادی مردم یا حتی تهدید ناموجه زندگی مردم از طریق قواعد، سرکوب، خشونت یا جنگ تأکید دارد. آزادی مثبت، به توانایی کنترل کردن زندگی و به واقعیت درآوردن اهداف اساسی شخص در زندگی اشاره دارد. همانطور که برلین می‌گوید آزادی مثبت «از آرزوی فرد برای این‌که ارباب زندگی خودش باشد، ناشی می‌شود.» (De Hass, 2018: 27).

شکل ۱ چارچوب مفهوم تحقیق را نشان می‌دهد. آزادی منفی هم بر توانمندی‌ها و هم بر تمایلات زندگی مردم تأثیر کرده و خروجی‌های پیچیده‌ای ایجاد می‌کند. برای مثال، اگرچه به نظر می‌رسد احتمالاً سرکوب و خشونت سیاسی تمایل به مهاجرت را افزایش می‌دهد؛ اما ممکن است همزمان توانمندی مهاجرت مردم را کاهش دهد یا در واقع

¹ Karling

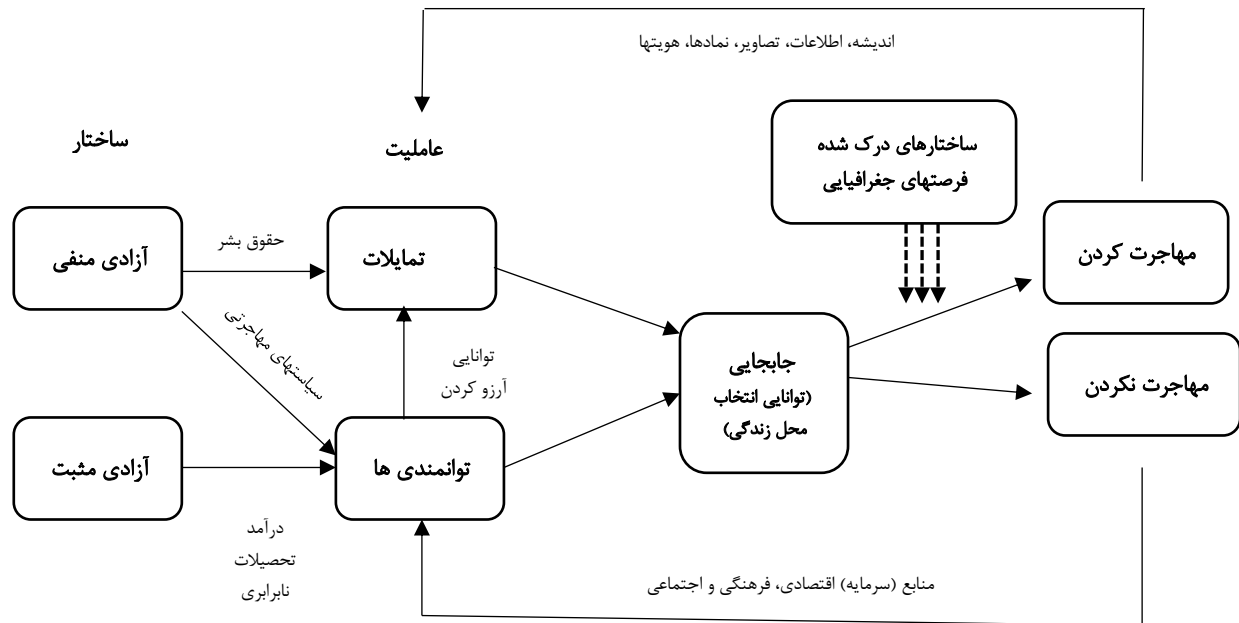
² Shoul

³ Isaiah Berlin

که در شرایط خاص و گروه‌های خاص اجتماعی دسته‌بندی متفاوت و سطح تحلیلی خاص دارند بکار می‌روند.» (De Hass, 2021: 25).
با در نظر گرفتن چارچوب نظری تمایل توانمندی و بررسی تغییرات اجتماعی ایران در دو دهه گذشته می‌توان تصویر فعلی از تمایل به مهاجرت جوانان را به این صورت ترسیم کرد:

شکل ۱. چارچوب مفهومی تمایل - توانمندی با در نظر گرفتن عاملیت مهاجرتی

Figure 1. Conceptual framework of aspiration-capability considering immigration agency

همراه، اتومبیل شخصی، فست فودها، شب‌نشینی پای ماهواره، وبگردی و ... زیاد شده است. **فرقانی و مهاجری (۱۳۹۷)** تغییر در سبک زندگی جوانان تحت تاثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی را مستند کردند. آنها دریافته‌اند که بین مولفه‌های سبک زندگی همچون تغییر سلیقه در نوع پوشش، تغییر در شیوه تغذیه، تغییر در خودآرایی، تغییر در انتخاب دکوراسیون و اثاثیه منزل، تغییر در سبک خرید، تغییر در شیوه‌های گذران اوقات فراغت و تفریح و تغییر در تعاملات و ارتباطات رو در روی کاربران با میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه، رابطه وجود دارد به طوری که با افزایش ساعات استفاده از این شبکه‌ها، تغییر در هر یک از مولفه‌های سبک زندگی نیز بیشتر می‌شود. علاوه بر تغییر سبک زندگی انتظارات و خواسته‌های جوانان در عرصه عمومی نیز با دهه‌های گذشته تفاوت بنیادی دارد. تقاضای آزادی‌های منفی و مثبت بسیار افزایش یافته و باورهای ایدئولوژیک و مذهبی کمرنگ شده یا تغییر شکل داشته‌اند.

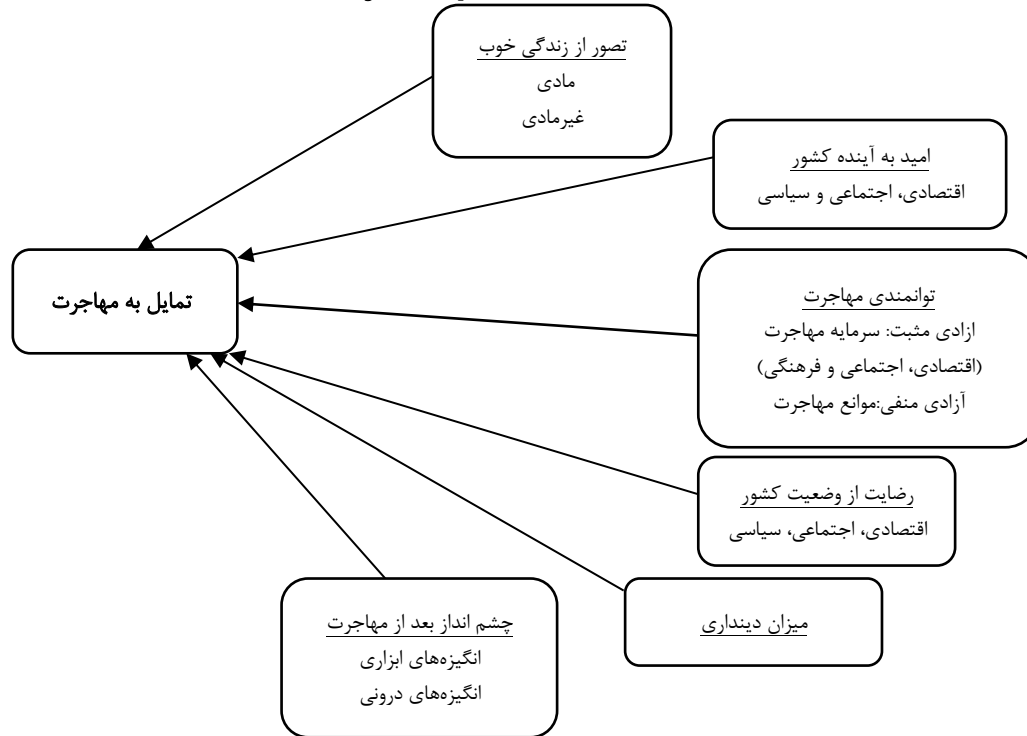
بر اساس مدل نظری تحقیق، برخورداری از آزادی‌های منفی و مثبت باعث می‌شود که جوانان بتوانند از عاملیت مهاجرتی خود استفاده کنند. در واقع آزادی‌های منفی و مثبت بر توانمندی مهاجرتی افراد موثر است. در صورتی که شرایط دیگری مانند ادراک جوانان از

جامعه ایران دگرگونی‌های عمیقی را در دو دهه گذشته تجربه کرده است. این دگرگونی‌های عمیق شامل تغییرات ساختار جمعیتی به‌صورتی که همزمان دارای جمعیت جوان (۵۰ درصد جمعیت زیر ۳۰ سال سن دارند) است ولی به دلیل نرخ پایین رشد جمعیت، به سرعت به سمت پیری حرکت می‌کند. گسترش تحصیلات پایه و تحصیلات دانشگاهی و تغییرات فن‌آورانه در ایران باعث گسترش زیربنای فن‌آوری مانند بستر اینترنت پرسرعت و شبکه‌های تلفن همراه و شبکه‌های ماهواره‌ای با ضریب نفوذ بالا در جمعیت شده و دسترسی به فن‌آوری‌های ارتباطی را تسهیل کرده است و ایرانیان را در معرض اطلاعات، اخبار و تحولات جهانی در عرصه‌های فرهنگی، فناوری و سبک‌های مختلف زندگی قرار داده است. در میان این فناوری‌ها شبکه‌های اجتماعی و ماهواره‌ای سهم عمده‌ای داشته‌اند. این دسترسی باعث تغییر ارزش‌ها و هنجارها شده است. پیمایش جدیدی از ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان وجود ندارد؛ اما به نظر می‌رسد سبک‌های زندگی مطلوب به‌خصوص از نظر جوانان نسبت به دو دهه گذشته تغییر زیادی کرده است. در سال‌های اخیر گرایش نوجوانان و جوانان ایرانی به سرگرمی‌هایی چون پارتی‌ها، مد و مارک، مدیریت بالایی بدن، گوش دادن به موسیقی پاپ خارجی و ایرانی، سفرهای سیاحتی خاص، تلفن

چشم‌انداز بهبود در آینده، عوامل کلاسیک تمایل به مهاجرت را نیز تشدید کرده و به دافعه‌های مبدا افزوده‌اند. به نظر می‌رسد در حال حاضر در ایران همه مولفه‌هایی که می‌توانند تمایل به مهاجرت را در قشر عظیمی از جمعیت جوان کشور افزایش دهند، حاضر بوده و در تعامل با یکدیگر تمایل به مهاجرت را افزایش می‌دهند. براین اساس در این تحقیق، مدل زیر پیشنهاد شده است (شکل ۲).

شکل ۲. مدل تجربی تحقیق

Figure 2. Experimental research model

بر اساس مدل تجربی تحقیق، فرضیات زیر آزمون می‌شوند:

۱. هر چقدر تصور از زندگی خوب در نظر جوانان مدرن‌تر باشد، تمایل به مهاجرت بیشتر است.
۲. هر چقدر امید به آینده کشور بیشتر باشد، تمایل به مهاجرت کمتر است.
۳. هر چقدر چشم‌انداز بعد از مهاجرت روشن‌تر باشد، تمایل به مهاجرت بیشتر است.
۴. هر چقدر توانمندی مهاجرت بیشتر باشد، تمایل به مهاجرت بیشتر است.
۵. هر چه رضایت از وضعیت موجود بیشتر باشد، تمایل به مهاجرت کمتر است.
۶. میزان دینداری با تمایل به مهاجرت ارتباط معناداری دارد.

متغیرهای اصلی مدل شامل تصور از «زندگی خوب» در ابعاد اقتصادی و غیر اقتصادی، امید به آینده کشور از ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، چشم‌انداز فرد برای بعد از مهاجرت، نشان دهنده انگیزه‌های ابزاری و درونی از مهاجرت است، میزان رضایت از وضعیت موجود، نشان دهنده رضایت فرد از وضعیت موجود زندگی فردی و اجتماعی خودش است. توانمندی مهاجرت شامل میزان آزادی‌های مثبت (دسترسی فرد به انواع سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای مهاجرت) و آزادی‌های منفی (داشتن یا نداشتن محدودیت برای خروج از کشور) است. همه این موارد روی تمایل به مهاجرت تاثیر می‌گذارند. متغیر دینداری از سوی محققان به مدل اضافه شده است. به نظر می‌رسد دینداری می‌تواند بر تصمیم و تمایل افراد به مهاجرت موثر باشد. متغیرهای مستقل احتمالاً با هم ارتباطاتی خواهند داشت؛ اما در این تحقیق ارتباط بین متغیرهای مستقل مورد نظر نیست.

فرضیه‌های پژوهش

پیشینه پژوهش

نوبخت و رستم‌علی‌زاده (۱۴۰۲) تعیین‌کننده‌های زمینه‌ای و ساختاری تمایل به مهاجرت از کشور در بین جوانان شهر بوشهر را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های این مطالعه که ۳۷۸ نفر را مورد مطالعه قرار داده، بیانگر این است که تمایل مهاجرتی مردان، افراد متأهل، افرادی که در خانواده‌های پرجمعیت حضور دارند و همچنین اشخاصی که درآمد بالاتری دارند در مقایسه با دیگر افراد بالاتر است. براساس نتایج تحلیل رگرسیونی، متغیرهای ساختاری و متغیرهای زمینه‌ای، ۶۶ درصد از خواست مهاجرتی نسل جوان را تبیین می‌کنند. با توجه به مدل نظری تمایل/توانایی کارلینگ و مدل نهایی رگرسیون، متغیرهای محیطی (نابرابری، امید به آینده) و مجرد بودن به‌عنوان یک متغیر زمینه‌ای و سطح خرد، بالاترین اثرگذاری را در تبیین تمایل به مهاجرت نسل جوان دارند و در مجموع نابرابری مهم‌ترین تبیین‌کننده است.

شاه‌آبادی و بنیادی (۱۴۰۱) تأثیر کارآفرینی بر مهاجرت نخبگان از کشورهای منتخب منا (MENA) به آمریکا در دوره زمانی ۲۰۱۶-۲۰۰۹ با رهیافت پانل دیتا پرداخته است. یافته‌ها نشان‌دهنده تأثیر مثبت و معنادار کارآفرینی بر مهاجرت نخبگان است. شاخص جهانی شدن و شاخص شکاف رفاهی نیز تأثیر مثبت بر مهاجرت نخبگان داشته است. متغیر ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت بر مهاجرت نخبگان تأثیر منفی دارد.

صادقی و رضایی (۱۴۰۰) سودای مهاجرت در ایرانی‌ها و عوامل تعیین‌کننده آن را بررسی کرده است. آنها با تحلیل داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی با تعداد نمونه ۱۴۲۰۰ نفر ساکن در مناطق شهری و روستایی ایران، نشان دادند که حدود یک چهارم پاسخگویان، میل به مهاجرت از ایران دارند. افرادی که تمایل بالاتری برای مهاجرت داشته‌اند، عموماً مرد، مجرد، جوان، دارای تحصیلات دانشگاهی، رضایت اجتماعی پایین، طبقه اجتماعی متوسط و بالا و ساکن شهرهای بزرگ هستند. آنها دریافتند که سودای مهاجرت در ذهنیت جوان ایرانی شکل گرفته و می‌تواند منجر به افزایش حجم مهاجرت‌های بین‌المللی از کشور شود.

شکيبازاد و همکاران (۱۴۰۰) بر ساخت اجتماعی مهاجرت بین‌المللی نخبگان و پیامدهای توسعه‌ای آن را به شیوه پژوهش زمینه‌ای بررسی کردند. میدان پژوهش دربرگیرنده نخبگان مهاجر (کسانی که در سال ۱۴۰۰ در حال مهاجرت بودند) بوده است. مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۳۵ نفر، تحلیل به روش نظریه زمینه‌ای و با روش اشتراوس و کوربین انجام شد. ۱۱ مقوله اصلی استخراج شد. شرایط علی شامل کیفیت زندگی و عدم شایسته‌سالاری است. شرایط زمینه‌ای

شامل ارزش‌ها، ذائقه و سبک زندگی، ضعف ساختار مدیریتی و شغلی، ضعف شاخص‌های آزادی و شرایط مداخله‌گر شامل شبکه حمایت، فشار هنجاری و محدودیت اجتماعی است. نتایج نشان داد که نخبه‌ها با راهبردهای سازگاری فردی و خنثی سازی ذهنی خود را با شرایط و بحران اخلاقی ناشی از رابطه تکلیفی خود را با وطن سازگار می‌کنند. از دید مصاحبه‌شوندگان، مهاجرت نخبه‌ها پیامدها و نتایجی برای توسعه کشور شامل کاهش کیفیت کار و بازماندن از توسعه دارد و باید برای اصلاح این وضعیت تدابیری در قالب حمایت از آنها شامل تشویق، رفع موانع و ایجاد بستر مشارکت و استراتژی بازیافت پیشنهاد داد.

تویین توماس^۱ و همکاران (۲۰۲۳) درباره محرک‌های مهاجرت کادر درمان از کشورهای با درآمد کم و متوسط با روش مرور نظام‌مند، تحقیق کردند. مقالات بررسی شده از پایگاه‌های داده اصلی به زبان‌های انگلیسی و فرانسه که بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۲ منتشر شده بودند انتخاب شده‌اند. در نهایت ۱۰۷ مقاله بعد از فیلترهای اولیه بصورت کامل بررسی شدند که ۸۲ عدد از آنها چند کشور (در کل ۲۶ کشور) و ۲۵ عدد از آنها در یک کشور انجام شده بودند. جامعه آماری بیشتر مقالات پزشکان یا پرستاران بودند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشتر محرک‌های مهاجرت، عوامل سطح کلان و میانه بودند. دستمزدها (۸۳/۲ درصد) و مسائل مربوط به امنیت (اجتماعی و شغلی) (۵۸/۹ درصد) مهم‌ترین عوامل سطح کلان بودند. چشم‌انداز کاری (۸۱/۳ درصد)، محیط کاری مناسب (۶۳/۶ درصد) و رضایت شغلی (۵۷/۹ درصد) محرک‌های مهم سطح میانه بودند که در پنج دهه گذشته و در کشورهای مختلف تکرار شده‌اند.

وانگ^۲ (۲۰۲۳) تحقیقی درباره انگیزه‌های مهاجرت جوانان چینی به آفریقا انجام داده است. این مقاله با تکیه بر داده‌های کیفی جمع‌آوری شده و بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹، به بررسی روابط بین تجربیات مهاجران جدید چینی در غنا و تغییرات اجتماعی در چین دوره اصلاحات می‌پردازد. اصلاحات نهادی، تحت رهبری دولت چین و انتقال بازار به طور قابل توجهی نظم طبقات اجتماعی، ساختار فرصت‌ها و شانس زندگی افراد را تغییر داده است. محرک‌های سطح کلان برای مهاجرت چینی‌های جدید به آفریقا را می‌توان به دو فرآیند همزمان نسبت داد: گسترش سیاسی-اقتصادی چین در اقتصاد جهانی در مقابل توسعه نابرابر و افزایش نابرابری‌ها در داخل چین. نتایج نشان می‌دهد که مهاجرت به آفریقا برای جوانان چینی، فراتر از دستاوردهای اقتصادی، فضایی را فراهم می‌کند تا به تحرک رو به بالا در سلسله مراتب طبقاتی دست یابند و به طور انعطاف پذیر هویت خود را تغییر

¹ Toyin-Thomas

² Wang

سیاست‌گذاران هشدار می‌دهد که انتظار جهانی شدن فراگیر مهاجرت بدون توجه به زمینه‌های منطقه‌ای و تاریخی ساده انگارانه است.

دوهاس و همکاران (۲۰۱۹) با تکیه بر داده‌های پروژه DEMIG روندهای جهانی مهاجرت بین‌المللی از ۱۹۴۵ تاکنون را بررسی کرده است. یافته‌های آنها نشان می‌دهد که بر خلاف باور رایج سهم مهاجران بین‌المللی نسبت به جمعیت جهان در چند دهه اخیر تقریباً ثابت و در حدود سه درصد باقی مانده است. نویسندگان تاکید می‌کنند که سیاست‌های مهاجرت تاثیر قابل توجهی دارند؛ اما میزان تاثیر آنها نسبی است و با عوامل ساختاری اقتصادی اجتماعی و سیاسی در کشور مبدا و مقصد تعامل دارد. این مقاله نشان می‌دهد که مهاجرت عمدتاً از کشورهای با درآمد متوسط اتفاق می‌افتد نه از فقیرترین کشورها و عواملی مانند شبکه‌های اجتماعی، سطح توسعه انسانی و بازار کار نقش مهمی در تعیین الگوهای مهاجرت دارند. نتایج همچنین نشان داد که سیاست‌های مهاجرت در بسیاری از کشورها از دهه ۱۹۹۰ بیشتر به سمت انتخاب مهارت و طبقه بندی مهاجران حرکت کرده‌اند تا محدودیت کلی. نویسندگان نتیجه می‌گیرند که ارزیابی اثربخشی سیاست‌های مهاجرتی نیازمند تحلیل همزمان آنها با سایر عوامل موثر بر مهاجرت است و سیاست‌ها تنها بخشی از معادله هستند.

همانطور که مشاهده می‌شود اکثر تحقیقاتی که در ایران انجام شده، مهاجرت نخبگان را مورد توجه قرار داده است و اگر نخبگان مد نظر قرار نگرفته‌اند، مهاجرت‌های داخلی مورد بررسی بودند. تحقیقات کمی روی جمعیت عمومی جوانان انجام شده و جامعه آماری اکثر تحقیقات داخلی را دانشجویان یا دانشگاهیان تشکیل می‌دهند. تحقیق حاضر در نظر دارد نگرش به مهاجرت را در بین جوانان شهر شیراز با توجه به مهاجرت بین‌المللی در میان همه قشرها، مورد بررسی قرار دهد.

روش پژوهش و داده‌ها

روش پژوهش در مطالعه حاضر، کمی بوده و با تکنیک پیمایش انجام شده‌است. جامعه آماری نیز جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله شهر شیراز در نظر گرفته شد. حجم نمونه این تحقیق طبق جدول لین^۳ با پنج درصد خطای نمونه‌گیری و ۹۵ درصد اطمینان ۳۸۴ نفر برآورد شد. شیوه نمونه‌گیری در این تحقیق «نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای» بوده که به صورت تصادفی صورت گرفته و جهت انجام آن از نقشه کلان شهر شیراز استفاده شده است. در این نوع نمونه‌گیری، کسب نمونه نهایی متضمن انتخاب چند نمونه مختلف است برای تضمین پراکندگی نمونه همه یازده منطقه شهرداری مد نظر قرار گرفت. در هر منطقه

دهند. در واقع مهاجرت به آفریقا برای آنها یک "نردبان" آسان‌تر برای بالا رفتن است.

پوپا^۱ (۲۰۲۲) تحقیقی درباره تجربه و دلایل مهاجرت زنان رومانیایی به فرانسه انجام داده است. این مقاله بر اساس تحقیقات قوم‌نگاری، مهاجرت زنان شهری، دانشجویی و تحصیل کرده را با بررسی آرزوها و تمایلات آنها برای مهاجرت و تجربیات روزمره آنها در فرانسه بررسی می‌کند. به طور کلی، فرانسه گروه متنوعی از رومانیایی‌ها را جذب کرده که مهاجرت آنها تنها با نظریه جاذبه و دافعه قابل توضیح نیست. زنان دانشجوی و تحصیل کرده در سنین، موقعیت‌های اجتماعی و سطوح مهارت مختلف، تمایلات مهاجرتی دارند که به دلایل شخصی و سیاسی شکل گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که والدین، همشهریان و طبقه اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای در تصمیم‌گیری آنها برای مهاجرت، خروج آنها و تسهیل ورود آنها به فرانسه دارند. با این حال، طبقه اجتماعی، از جمله سرمایه نمادین مرتبط با آن، در شکل دادن به زندگی روزمره زنان در فرانسه، جایی که ملیت آنها و کلیشه‌های منفی مرتبط با آن می‌تواند زنان را در معرض تبعیض و طرد قرار دهد، کمتر برجسته می‌شود.

دوهاس (۲۰۱۱) روندها و سناریوهای آینده مهاجرت در حوزه مدیترانه را تحلیل کرده و دریافته است که از دهه ۱۹۵۰ تحولات ساختاری اقتصادی و سیاسی منطقه به شکل‌گیری قطب‌های جدید مهاجرتی در شمال مدیترانه و کشورهای خلیج فارس انجامیده است. برخلاف تصور رایج افزایش یا کاهش مهاجرت تنها به عوامل اقتصادی محدود نیست؛ بلکه تحولات سیاسی و روابط بین‌المللی نیز نقش مهمی دارند. این مقاله تاکید می‌کند که سیاست‌گذاران باید به این پیچیدگی‌ها توجه کرده و برنامه‌ریزی بلندمدتی بر اساس سناریوهای متعدد انجام دهند.

ژایکا^۲ و دوهاس (۲۰۱۴) در مقاله‌ای بررسی کردند که آیا در نتیجه جهانی شدن میزان و الگوهای مهاجرت جهانی تغییر بنیادین یافتند یا خیر؟ آنها با تحلیل داده‌های مهاجرت در بیش از ۲۰۰ کشور طی بازه سال‌های ۱۹۶۰ تا ۲۰۰۰ دریافتند که تعداد مهاجران بین‌المللی افزایش یافته؛ اما این افزایش عمدتاً ناشی از رشد جمعیت جهانی و تغییرات منطقه‌ای است، نه گسترش یکنواخت مهاجرت در سطح جهانی. نتایج پژوهش نشان داد که مهاجرت‌های بین‌المللی بیشتر از آن که به سمت پراکندگی جهانی پیش برود، در الگوهای منطقه‌ای و بین‌کشورهایی با پیوندهای تاریخی و فرهنگی تثبیت شده است. همچنین سهم کشورهایی که مقصد یا مبدا اصلی مهاجرت هستند، طی دهه‌های اخیر تقریباً ثابت مانده است. این یافته‌ها به

¹ Popa

² Czaika

³ Lin

با توجه به سازه‌های تئوریک، مفهوم‌بندی شده است (اعتبار محتوایی). همچنین از اعتبار صوری برای طیف‌های طراحی شده در پرسشنامه نیز استفاده شد. به منظور دستیابی به پایایی لازم ابتدا پرسشنامه اولیه تدوین گردیده و بر روی ۳۰ نفر از افراد نمونه مورد بررسی، پیش آزمون صورت گرفت. متغیرهایی که در اندازه‌گیری آنها از طیف لیکرت استفاده شده در این آزمون مورد بررسی قرار گرفته و با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، گویه‌های ناهمساز و نامتناسب از پرسشنامه حذف شده‌اند (جدول ۱). پس از جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه‌ها کدگذاری و وارد کامپیوتر شده و سپس تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفت. برای تحلیل داده‌ها از آمارهای توصیفی مانند جداول فراوانی یک بعدی و دو بعدی و شاخص‌های تمایل مرکزی و در بخش استنباطی نیز برای آزمون فرضیات از ضرایب همبستگی و رگرسیون چند متغیره استفاده شد.

به صورت تصادفی، مناطقی انتخاب شده و در هر منطقه سهم معینی از نمونه که بر اساس جمعیت هر منطقه مشخص شده است و بعد از افراد واجد شرایط تحقیق، اطلاعات جمع‌آوری گردید (جدول ۱). ابزار تحقیق در این پژوهش، پرسشنامه بوده که با توجه به فرضیات و متغیرهای تحقیق به صورت محقق ساخته و با استفاده از گویه‌هایی به صورت طیف لیکرت تدوین شده است. در این پرسشنامه سوالات مربوط به اندازه‌گیری متغیرهای مستقل و وابسته به صورت مجزا طراحی شده و در پرسشنامه قرار گرفت. علاوه بر سوالات مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته، یک دسته سوالات جمعیت‌شناختی شامل سن، جنس، وضع تاهل، میزان تحصیلات و احساس تعلق طبقاتی نیز سوال شده و به صورت یک مجموعه سوال به پاسخگویان ارائه گردید. جهت تأمین اعتبار طیف‌های به کار رفته در سنجش متغیرهای مستقل و وابسته با استفاده از مفاهیم موجود در چارچوب نظری تحقیق هر متغیر با استفاده از تعاریف نظری موجود به صورت یک سازه عملیاتی

جدول ۱. نمونه‌گیری از مناطق شیراز

Table 1. Sampling from Shiraz zones

منطقه	جمعیت	درصد از کل	تعداد نمونه	تعداد تصحیح شده
منطقه ۱	۱۶۱۷۴۱	۱۰/۱۹	۴۱	۴۲
منطقه ۲	۱۸۰۶۰۴	۱۱/۳۸	۴۵	۴۶
منطقه ۳	۱۴۲۳۷۸	۸/۹۷	۳۶	۳۶
منطقه ۴	۲۵۸۰۵۸	۱۶/۳۶	۶۵	۶۶
منطقه ۵	۱۵۸۲۸۶	۹/۹۷	۴۰	۴۰
منطقه ۶	۱۲۱۳۰۶	۷/۶۴	۳۰	۳۰
منطقه ۷	۱۳۲۱۰۱	۸/۳۲	۳۴	۳۴
منطقه ۸	۳۶۲۲۶	۲/۲۸	۱۰	۲۰
منطقه ۹	۱۴۲۶۸۴	۸/۹۹	۳۶	۳۶
منطقه ۱۰	۱۳۹۲۱۵	۸/۷۷	۳۵	۳۶
منطقه ۱۱	۱۱۴۸۴۲	۷/۲۳	۲۹	۳۰
شهر شیراز	۱۵۸۷۴۴۱	۱۰۰	۴۰۰	۴۱۶

لازم است. این سوالات ملزومات مادی شامل درآمد، مسکن، سفرهای داخلی و خارجی، لباس‌های برند، مبلمان و وسایل مدرن، ماهواره و اینترنت پرسرعت بدون محدودیت و غیر مادی با عنوان فرصت برای پرورش استعدادها و رشد شخصی را در بر می‌گیرد. سوالاتی به صورت طیف لیکرت پنج قسمتی طراحی شده‌اند. گویه‌ها طوری نمره‌گذاری می‌شوند که نمره بالاتر در این سنجش نشان دهنده ارزش‌های مدرن باشد.

امید به آینده کشور، نشان می‌دهد که فرد تا چه اندازه معتقد است که افق‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور در آینده گشایشی رخ خواهد داد. این متغیر با شاخص‌هایی مانند امید به بهبود اقتصادی، رفع تحریم‌ها، فضای کسب و کار، تورم، فساد، امید به بهبود اجتماعی مانند آزادی‌های مدنی، آزادی بیان، آزادی احزاب، سهولت فعالیت‌های

تعریف نظری و عملی متغیرها

متغیر وابسته: تمایل به مهاجرت به معنای میل و آرزوی افراد برای مهاجرت به خارج از کشور صرف‌نظر از امکان پذیر بودن یا نبودن آن است. تمایل به مهاجرت وضعیت روان‌شناختی فرد در مورد مهاجرت را نشان می‌دهد. این متغیر با یک سوال به صورت طیف فاصله‌ای سوال شده‌است. از پاسخگو خواسته شده که میزان تمایل خود را به مهاجرت از صفر تا بیست نمره بدهد. فرد هر چه نمره بالاتری به خودش بدهد، به این معنا است که تمایل بیشتری به مهاجرت دارد.

متغیرهای مستقل: تصور از زندگی خوب عبارت است از تصور از ویژگی‌هایی که افراد از زندگی خوب و ایده‌آل در جامعه در ذهن خود دارند. در این سنجش مواردی ذکر شده و از پاسخگویان خواسته شده بود که مشخص کنند هر یک از این موارد چقدر برای زندگی خوب

اجتماعی (اعتماد، کیفیت اینترنت، احساس تبعیض، لزوم تظاهر، حقوق شهروندی، ارتباطات مجازی) سیاسی (احساس امنیت، رضایت از عملکرد نهادهای حاکمیتی) و اقتصادی (رضایت از وضعیت مالی، امکانات حمل و نقل، تورم) و رضایت کلی از شرایط زندگی فردی با سوالاتی به صورت طیف لیکرت اندازه‌گیری شد. نمره‌گذاری به صورتی انجام شد که نمره بالاتر در این متغیر نشان دهنده رضایت بیشتر از وضعیت موجود زندگی فرد باشد. چشم انداز بعد از مهاجرت نشان دهنده انگیزه‌های ابزاری (مادی) و درونی (غیرمادی) مهاجرت است. انگیزه‌های مادی شامل بهبود وضعیت مالی و اقتصادی فرد و خانوار، شغل بهتر و منزلت اجتماعی بالاتر و انگیزه‌های درونی شامل شکوفایی استعدادها، احساس آرامش و امنیت و احساس شادی بیشتر در زندگی و آینده بهتر برای فرزندان خواهد بود. این شاخص‌ها، با استفاده از طیف لیکرت پنج قسمتی اندازه‌گیری شد. نمره بالاتر در این سنجش به معنای چشم‌انداز مثبت‌تر مهاجرت است. میزان دینداری در این تحقیق به این معنا است که فرد خودش را تا چه اندازه دیندار می‌داند. این متغیر با استفاده از یک پیوستار ده قسمتی اندازه‌گیری شده است و بالاخره متغیرهای زمینه‌ای و جمعیت شناختی: شامل سن، جنس، وضعیت تاهل و میزان تحصیلات، وضعیت اشتغال و گروه شغلی و احساس تعلق طبقاتی است که هر کدام با یک سوال در پرسشنامه اندازه‌گیری شده است. (جدول ۲).

مدنی و اجتماعی، حاکمیت قانون، وضعیت آسیب‌های اجتماعی و وضعیت مشکلات جوانان و بالاخره امید به بهبود سیاسی مانند بهبود قدرت پاسپورت ایرانی، جایگاه ایران در نظام بین‌المللی در سه سال آینده عملیاتی شده است. نمره بالاتر در این متغیر، نشان دهنده امید بیشتر به بهبود شرایط کشور است. توانمندی مهاجرت نشان دهنده میزان توانایی فرد برای مهاجرت است. میزان توانمندی مهاجرت شامل دسترسی به آزادی‌های منفی (نبود محدودیت برای خروج از کشور) و آزادی‌های مثبت (دسترسی به سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) برای مهاجرت خواهد بود. برای اندازه‌گیری این متغیر محدودیت‌های خروج از کشور برای آقایان، شامل داشتن کارت پایان خدمت یا معافیت و برای خانم‌ها داشتن اجازه همسر یا پدر در بخش آزادی‌های منفی و توانایی پرداخت هزینه‌های مهاجرت، داشتن خویشاوندان و دوستانی در خارج از کشور، آشنایی با زبان خارجی، میزان تحصیلات یا مهارت‌های فنی و حرفه‌ای به صورت طیف لیکرت پنج قسمتی اندازه‌گیری می‌شود. متغیر نهایی از جمع نمرات استاندارد همه متغیرهای اندازه‌گیری شده، به دست آمده است. نمره بالا در این سنجش به معنای توانمندی بالاتر در مهاجرت است.

رضایت از وضعیت موجود زندگی، نشان می‌دهد فرد تا چه اندازه از وضعیت موجود زندگی خود در ابعاد خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی رضایت دارد. برای اندازه‌گیری این متغیر، میزان رضایت او از شرایط

جدول ۲. نحوه سنجش متغیرهای مستقل و وابسته

Table 2. How to measure independent and dependent variables

متغیر	گویه ها
تمایل به مهاجرت (متغیر وابسته)	اگر همه امکانات برای شما فراهم باشد و فقط تصمیم شما شرط باشد، چقدر تمایل دارید به کشور دیگری مهاجرت کنید؟
	درآمد حداقل ۳۰ میلیون تومان در ماه
	مالکیت یک خانه حداقل دو خوابه
	داشتن یک ماشین خیلی خوب
	سالانه یک سفر داخلی
	سالانه یک سفر خارجی
	لباس‌های برند مشهور
	داشتن مبلمان و وسایل مدرن و مد روز
	ماهواره و اینترنت پرسرعت بدون محدودیت
	فرصت برای پرورش استعدادها و رشد شخصی
میزان دینداری	شما خودتان را چقدر دیندار می دانید؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت تحریم‌های اقتصادی در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) فضای کسب و کار و رونق بازار در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت تورم در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت فساد اقتصادی و اداری در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت آزادی بیان و رسانه در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) میزان تاثیرگذاری احزاب سیاسی در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت حاکمیت قانون در جامعه در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت قدرت پاسپورت ایرانی در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت آسیب‌های اجتماعی در کشور چطور است؟
امید به آینده	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) میزان احترام به حقوق شهروندی در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) جایگاه ایران در نظام بین‌المللی در کشور چطور است؟
	در سه سال آینده (یعنی تا اسفند ۱۴۰۵) وضعیت مشکلات جوانان در کشور چطور است؟
	آیا مانع قانونی (مثل سربازی یا اجازه پدر/ همسر، ممنوع الخروجی) برای خروج شما از کشور وجود دارد؟
	اگر قرار باشد مهاجرت کنید تا چه اندازه شما یا خانواده شما توانایی پرداخت هزینه‌های مهاجرت (ویزا، بلیط، اقامت و ...) را دارند؟
	از میان بستگان، دوستان و آشنایان، چه کسانی در خارج از کشور زندگی می کنند که شما می توانید از آنها کمک بگیرید؟
	آیا غیر از زبان مادری و زبان فارسی به زبان دیگری آشنایی دارید؟
	آیا گواهینامه رانندگی دارید؟
	به چه میزان با کامپیوتر، آشنایی دارید؟
	به چه میزان با مهارت‌های فنی (مثل برقکاری، جوشکاری، نجاری، پرورش گیاه و ...) آشنایی دارید؟
توانمندی مهاجرت	زندگی بالا و پایین زیادی دارد و من در کل از شرایط زندگی خودم رضایت دارم.
	از امکانات حمل و نقل در شهر/کشور رضایت دارم و معمولاً مشکل رفت و آمد داخل/ بیرون شهر ندارم.
	از کیفیت اینترنت (همراه/ثابت) راضی نیستم. خیلی اذیت کننده است.
	از عملکرد نهادهای حاکمیتی مثل مجلس و قوه قضاییه در کل رضایت دارم.
	از وضعیت اقتصادی کشور راضی نیستم. تورم خیلی بالا هست و هر روز از ارزش دارایی‌های مردم کم می شود.
	در کشور ما حقوق افراد به رسمیت شناخته می شود و هیچ فرد و نهادی نمی‌تواند خلاف آن عمل کند.
	ارتباطات مجازی مشکل شده خیلی از شبکه‌ها و اپلیکیشن‌هایی که از آنها استفاده می‌کردم، فیلتر شده‌اند. این موضوع من را خیلی ناراحت کرده است.
	بی نظمی و مشکلات امنیتی در داخل کشور زیاد نیست و من احساس امنیت می‌کنم.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، بعد از مدتی می توانم وضع مالی بهتری نسبت به اینجا داشته باشم.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، احتمالاً می‌توانم درس بخوانم و پیشرفت کنم.
چشم‌انداز بعد از مهاجرت	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، استعدادهایم بهتر و بیشتر پرورش پیدا می کنند.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، می‌توانم با آرامش بیشتری زندگی کنم.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، می‌توانم هر طور که دوست دارم زندگی کنم.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، فرزندانم آینده بهتری خواهند داشت.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، شادی بیشتری در زندگی خواهم داشت.
	اگر به کشور دیگری مهاجرت کنم، شادی بیشتری در زندگی خواهم داشت.

بالایی را نشان می‌دهد. برای به‌دست آوردن تصویر روشن‌تری از تمایلات مهاجرتی جوانان سوال دیگری از آنها پرسیده شده بود که بتوان وضعیت مهاجرتی آنها را هم بدست آورد. نتایج نشان می‌دهد که فقط ۱۷/۳ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که به مهاجرت فکر نمی‌کنند و ۸۲/۷ درصد بقیه به مهاجرت فکر می‌کنند و بیش از ۴۰ درصد از آنها هم برنامه دارند که برای مهاجرت اقدام کنند.

متغیرهای مستقل تحقیق، شامل تصور از ویژگی‌های زندگی خوب، امید به آینده، میزان دینداری، توانمندی مهاجرتی، رضایت از وضعیت موجود و چشم‌انداز بعد از مهاجرت هستند که در ادامه به ترتیب به هر یک از آنها می‌پردازیم. پاسخ‌ها نشان می‌دهند که درآمد، خانه و ماشین بعلاوه اینترنت حداقل‌های لازم برای زندگی خوب است که همه آنها را لازم می‌دانند. بقیه موارد شامل سفرهای داخلی و خارجی، مبلمان مدرن و برند بودن لباس‌ها اختلاف نظر وجود دارد و برخی آنها را برای یک زندگی خوب لازم و برخی لازم نمی‌دانند. در رابطه با امید به آینده نیز مشاهده شد که در بعد اقتصادی بیشتر پیش‌بینی‌ها به سمت بدتر شدن اوضاع بوده که شامل وضعیت تحریم‌ها در سه سال آینده، فضای کسب‌وکار و رونق بازار، تورم و فساد اقتصادی و اداری است. در بعد سیاسی نیز اغلب پاسخگویان معتقدند که وضعیت آزادی بیان و رسانه، تأثیرگذاری احزاب سیاسی، حاکمیت قانون و جایگاه ایران در نظام بین‌المللی بدتر خواهد شد. این یافته در مورد وضعیت اجتماعی نیز که شامل قدرت پاسپورت، وضعیت آسیب‌های اجتماعی، احترام به حقوق شهروندی و وضعیت مسائل مربوط به جوانان است، تکرار شد.

میانگین میزان دینداری جوانان در این سنجه ۲/۰۲ محاسبه شده است که نشان می‌دهد، میزان دینداری اظهار شده توسط جوانان بسیار کم بوده است. با توجه به این که دامنه تغییرات از ابتدا تا انتهای طیف را در بر می‌گیرد، مشخص است که تعداد کسانی که نمرات بسیار پایین را انتخاب کرده‌اند، بسیار زیاد است. در مورد میزان توانمندی مهاجرتی ۴۰/۵ درصد از پاسخگویان اظهار کردند که برای خروج از کشور مانع قانونی دارند، ۳۵/۷ درصد مشکلی نداشته و نزدیک به ۲۴ درصد اعلام کردند که نمی‌دانند مشکلی دارند یا خیر. اغلب افرادی که اظهار داشته مانع قانونی برای خروج از کشور دارند، مرد هستند و بیشتر پاسخگویانی که اظهار بی‌اطلاعی کردند را زنان تشکیل می‌دهند. نزدیک به ۶۴ درصد از پاسخگویان اعلام کردند که توانایی کمی برای پرداخت هزینه‌های مهاجرت دارند یا اصلاً توانایی مالی ندارند، ۲۵ درصد گفته‌اند اگر لازم باشد این هزینه‌ها را جور می‌کنند و نزدیک ۱۱ درصد هم اعلام کردند که توانایی پرداخت این هزینه‌ها را دارند و مشکلی در این زمینه ندارند. ۳۱/۳ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که هیچ کس را در خارج از کشور نمی‌شناسند که بتواند در زمینه حل مشکلات مهاجرت به آنها کمک کند. ۱۶/۴ درصد گفته‌اند کسانی را

ضرایب آلفای به‌دست آمده برای متغیرهایی که بصورت طیف اندازه‌گیری شده بودند، به‌صورت زیر بدست آمده است (جدول ۳). همه متغیرها از پایایی مناسب برخوردار بوده‌اند.

جدول ۳. ضریب آلفای متغیرهای مستقل پژوهش

Table 3. Alpha coefficient of independent research variables

متغیر	تعداد گویه	آلفا
تصور از زندگی خوب	۸	۰/۶۵
امید به آینده	۱۲	۰/۹۷
رضایت از وضعیت موجود	۱۲	۰/۸۲
چشم‌انداز بعد از مهاجرت	۷	۰/۸۳

یافته‌ها

توزیع متغیرهای سن، جنس، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل و اشتغال نشان داد که نیمی از پاسخگویان زن و نیمی مرد هستند. ۴۲/۷ درصد از آنها در بازه سنی ۱۸ تا ۲۴ سال قرار داشته و ۳۲ درصد در سنین ۳۰ تا ۳۵ سال بودند. میانگین سنی پاسخگویان، ۲۶/۴۱ سال و میانه سنی ۲۶ سال بوده است. بیش از ۶۲ درصد از پاسخگویان مجرد و ۲۱/۲ درصد از آنها متأهل بودند. نزدیک ۲ درصد از نمونه تحقیق مطلقه بوده و ۹/۲ درصد در دوران عقد و ۴/۱ درصد در دوران نامزدی به سر می‌برده‌اند. ۱/۴ درصد از پاسخگویان هم بدلیل فوت یا ترک همسر تنها زندگی می‌کردند. نزدیک ۳ درصد از پاسخگویان تحصیلات زیر دیپلم داشته‌اند. ۴۲/۴ درصد دیپلم و ۵۴/۷ درصد تحصیلات دانشگاهی دارند. کارشناسی بیشترین درصد از کسانی که تحصیلات دانشگاهی دارند را تشکیل می‌دهد ۴۱/۴ درصد از پاسخگویان شاغل و ۱۷/۸ درصد از آنها خانه‌دار، ۲۰ درصد دانشجوی و بقیه بیکار، سرباز یا طلبه بوده‌اند. از میان شاغلان و دانشجویان ۵/۴ درصد شغل دولتی داشته و ۱۳/۶ درصد در بخش سلامت و ۱۵/۷ درصد در بخش صنعت کار می‌کنند. ۲۳/۶ درصد در بخش خدمات و ۱۱/۲ درصد در بخش تجارت مشغول به کار هستند. از این تعداد ۳۰/۶ درصد جزو دانشگاهیان محسوب می‌شوند. یعنی یا مشغول تحصیل یا مشغول تدریس یا کار دانشگاهی بودند. همچنین از پاسخگویان خواسته شده بود که بگویند خودشان را متعلق به چه طبقه‌ای می‌دانند. اکثریت پاسخگویان (۸۳/۳ درصد) خود را منتسب به طبقه متوسط می‌دانستند. ۱۳/۵ درصد طبقه پایین و ۳/۱ درصد طبقه بالا را انتخاب کردند.

با توجه به اینکه متغیر وابسته تحقیق، تمایل به مهاجرت است از پاسخگویان خواسته شده بود، مشخص کنند که اگر همه امکانات برای شما فراهم بوده و فقط تصمیم آنها شرط باشد، چقدر تمایل دارند به کشوری دیگر مهاجرت کنند. تمایل به مهاجرت در یک پیوستار ده‌تایی از یک تا ده اندازه گرفته شده است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که میانگین تمایل به مهاجرت ۷/۷۰ در دامنه یک تا ده است که تمایل

معتقدند که بی‌نظمی و مشکلات امنیتی در داخل کشور زیاد است و احساس امنیت نمی‌کنند. در مقابل ۲۸/۵ درصد احساس امنیت می‌کنند. ۴۶/۱ درصد از پاسخگویان در کل از شرایط زندگی خود رضایت دارند، ۳۲/۵ درصد در این مورد نظر موافق یا مخالفی ابراز نکردند و ۲۱/۵ درصد نیز ناراضی بودند. مجموع این گویه‌ها متغیر رضایت از وضعیت موجود را می‌سنجد. در رابطه با چشم‌انداز بعد از مهاجرت نیز یافته‌ها نشان می‌دهد که ۷۸/۸ درصد از پاسخگویان معتقدند که در صورت مهاجرت بعد از مدتی می‌توانند بهتر از وضعیت فعلی‌شان زندگی کنند، ۷۵ درصد گفته‌اند که در صورت مهاجرت می‌توانند درس بخوانند و پیشرفت کنند و استعدادهایشان را پرورش بدهند. نزدیک ۸۲ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که در صورت مهاجرت آرامش بیشتری در زندگی خواهند داشت و بیش از ۸۴ درصد هم معتقدند که در صورت مهاجرت می‌توانند هر طور که دوست دارند زندگی کنند. نزدیک ۸۲ درصد از پاسخگویان گفته‌اند در صورت مهاجرت، فرزندان‌شان آینده بهتری خواهند داشت و نزدیک ۸۵ درصد هم معتقدند که در صورت مهاجرت، شادی بیشتری در زندگی‌شان خواهد بود (جدول ۴). در پاسخ به این که افراد در صورت مهاجرت تمایل به بازگشت خواهند داشت یا خیر نیز مشاهده شد که پرتکرارترین پاسخ‌ها مربوط به مسائل اقتصادی است، بعد از آن فرصت‌ها و حقوق اجتماعی، درخواست آزادی و امنیت و فساد در ساختار اداری و سیاسی قرار گرفته و در نهایت جواب‌های کلی و شخصی از سوی پاسخگویان ذکر شده است.

جدول ۴. جدول توصیفی متغیرهای تحقیق

Table 4. Descriptive table of research variables

متغیر	تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	واریانس
تمایل به مهاجرت	۴۱۵	۱	۱۰	۷/۷۰	۳/۹۳	۸/۵۹
امید به آینده کشور	۴۱۵	۱۲	۵۳	۲۱/۳۹	۱۴/۱۷	۲۰/۸۸
میزان دینداری	۴۱۵	۱	۱۰	۲/۰۲	۱/۸۷	۳/۵۳
توانایی مهاجرتی	۴۱۵	-۸/۱۰	۱۲/۹۴	-۰/۳۴	۴/۰۴	۱۶/۲۹
رضایت از وضعیت موجود	۴۱۵	۱۲	۵۳	۲۷/۷۸	۸/۱۳	۶۶/۱۰
چشم‌انداز بعد از مهاجرت	۴۱۵	۱۶	۳۵	۲۹/۸۰	۵/۴۳	۲۹/۵۲

مهاجرت بیشتر باشد، تمایل آنها به مهاجرت هم بیشتر بوده است. و بالاخره هر چه افراد خودشان را دیندارتر می‌دانند، تمایل کمتری به مهاجرت نشان دادند. همه این روابط در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنادار بودند. اندازه ضرایب همبستگی نشان می‌دهد که قوی‌ترین رابطه میان امید به آینده و تمایل به مهاجرت به دست آمده است. قدرت رابطه چشم‌انداز بعد از مهاجرت با تمایل به مهاجرت هم بسیار زیاد است. کمترین شدت ارتباط بین دینداری و تمایل به مهاجرت، مشاهده می‌شود که به نسبت بقیه متغیرها رابطه ضعیف‌تری با تمایل به

می‌شناسند، ۲۱ درصد دوست نزدیک مهاجر داشته‌اند. بیش از ۲۴ درصد خویشان‌شان مهاجر بودند و ۷ درصد هم از خویشان درجه اول مانند پدر مادر یا خواهر و برادرشان مهاجر بوده و می‌توانستند از آنها کمک بگیرند. مهارت‌های پاسخگویان در سه مهارت پایه‌ای اندازه‌گیری شده که شامل رانندگی، کامپیوتر و مهارت فنی و آشنایی با زبان خارجی می‌شود. ۳۹ تا ۴۲ درصد از پاسخگویان اظهار کردند که مهارت‌های رانندگی، کامپیوتر و فنی را یا ندارند و یا بسیار کم دارند. و بیش از ۸۱ درصد از پاسخگویان اظهار کرده‌اند که با زبان خارجی آشنایی ندارند. مجموع این متغیرها علاوه بر میزان تحصیلات میزان برخورداری از آزادی‌های مثبت را تشکیل می‌دهند.

میزان رضایت از وضعیت موجود کشور و زندگی فرد، متغیر دیگری است که مورد بررسی قرار گرفته و مشاهده شد که بیش از ۹۵ درصد از پاسخگویان از کیفیت اینترنت ناراضی بوده، بیش از ۷۰ درصد در جامعه احساس تبعیض می‌کنند و از ۹۲ درصد از فیلترینگ ابراز ناراضی کردند. در بعد اقتصادی ۴۳/۸ درصد از پاسخگویان در کل از وضع مالی خود و خانواده‌شان رضایت داشته و ۳۸/۶ درصد هم ناراضی بودند. ۳۱/۱ درصد از پاسخگویان از امکانات حمل‌ونقل داخل و بین‌شهری رضایت داشته‌اند و ۵۴/۵ درصد هم ابراز ناراضی کردند. نزدیک به ۹۱ درصد از پاسخگویان از میزان تورم و روند کاهش ارزش دارایی‌ها ناراضی بودند و تنها ۳/۹ درصد ابراز رضایت کردند. در بعد سیاسی ۷۰ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که از عملکرد نهادهای حاکمیتی مثل مجلس و قوه قضائیه رضایت ندارند و ۵۷/۳ درصد

نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی بین متغیرهای مستقل و تمایل به مهاجرت، (جدول ۵) نشان می‌دهد که هر شش فرضیه تحقیق تأیید شدند. هر چه تصویر یک زندگی خوب از نظر جوانان مدرن‌تر باشد، تمایل به مهاجرت بالاتر است. هر چه پیش‌بینی پاسخگویان از آینده روشن‌تر باشد، تمایل‌شان به مهاجرت کمتر بوده و این رابطه، قدرت بسیار زیادی دارد. هر چه رضایت از وضعیت موجود بیشتر باشد، تمایل به مهاجرت هم کمتر است. هر چه چشم‌انداز بعد از مهاجرت از نظر پاسخگویان روشن‌تر باشد، تمایل آنها به مهاجرت هم بیشتر و این رابطه هم قدرت بالایی داشته است. هر چه توانمندی افراد برای

میزان تمایل به مهاجرت ایجاد نمی‌کند. زنان و مردان به یک اندازه تمایل به مهاجرت دارند. برای آزمون تفاوت تمایل به مهاجرت برحسب وضعیت تاهل و گروه شغلی از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است (جدول ۶).

مهاجرت داشته است. این رابطه منفی است. یعنی هر چه فرد خود را دیندارتر می‌داند، تمایل کمتری به مهاجرت دارد. برای بررسی ارتباط بین جنس و وضعیت اشتغال از آماره من ویتنی استفاده شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهد که جنس تفاوتی در

جدول ۵. ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و تمایل به مهاجرت

Table 5. Correlation coefficient between independent variables and aspiration for migration

متغیرها	ضریب همبستگی	سطح معناداری
تصور زندگی خوب	۰/۵۰۱	۰/۰۰۰
امید به آینده	-۰/۷۸۱	۰/۰۰۰
توانمندی مهاجرتی	۰/۳۶۰	۰/۰۰۰
رضایت از وضعیت موجود	-۰/۵۶۳	۰/۰۰۰
چشم‌انداز بعد از مهاجرت	۰/۶۷۳	۰/۰۰۰
دینداری	-۰/۱۴۵	۰/۰۰۳

جدول ۶. تفاوت تمایل به مهاجرت برحسب جنس و وضعیت اشتغال پاسخگویان

Table 6. Differences in the aspiration to migrate according to gender and employment status of respondents

متغیر	گروه	تعداد	میانگین رتبه	Z (Man)	Sig
جنس	زن	۲۰۷	۲۰۳/۸۷	۰/۷۴۴	۰/۴۵۷
	مرد	۲۰۸	۲۱۲/۱۱		
وضعیت اشتغال	شاغل	۱۷۲	۲۳۰/۲۴	-۳/۳۸	۰/۰۰۱
	غیرشاغل	۲۴۳	۱۹۲/۲۶		

می‌شود که تفاوت معناداری بین وضعیت‌های مختلف وجود دارد و بالاترین میانگین رتبه مربوط به مجردین است. در واقع مجردها بیشتر از متأهلین و کسانی که به هر دلیل بدون همسرشان زندگی می‌کنند، تمایل به مهاجرت داشتند و این تفاوت از نظر آماری معنادار است (جدول ۷).

وضعیت اشتغال تفاوت معناداری در تمایل به مهاجرت ایجاد کرده است. میانگین رتبه‌ها نشان می‌دهد که شاغلین نسبت به غیرشاغلین تمایل بیشتری به مهاجرت داشتند. همچنین مشاهده شد که گروه شغلی بر تمایل به مهاجرت مؤثر است. بالاترین میانگین‌ها مربوط به بخش خدمات و دانشگاهیان می‌باشد. در وضعیت تاهل نیز مشاهده

جدول ۷. تفاوت تمایل به مهاجرت برحسب گروه شغلی و وضعیت تاهل پاسخگویان

Table 7. Differences in the aspiration to migrate according to the occupational group and marital status of the respondents

متغیر	گروه	تعداد	میانگین رتبه	χ^2	Sig
گروه شغلی	کارکنان دولت	۱۳	۶۱/۴۲	۲۲/۰۷۷	۰/۰۰۱
	دانشگاهیان	۷۴	۱۲۲/۰۲		
	بخش سلامت	۳۳	۱۱۰/۰۸		
	بخش صنعت	۳۸	۱۱۰		
	بخش خدمات	۵۷	۱۴۰/۲۸		
	بخش تجارت	۲۷	۱۳۸/۶۵		
وضعیت تاهل	مجرد	۲۷۵	۲۲۱/۱۵	۱۱/۱۷	۰/۰۰۴
	متاهل	۱۲۶	۱۸۲/۹۹		
	بدون همسر	۱۴	۱۷۴/۸۶		

خطی، توزیع نرمال متغیرهای مستقل و وابسته است. با توجه به این که این پیش‌فرض برای متغیرهای تحقیق وجود ندارد، از رگرسیون چند

آزمون چندمتغیره

برای انجام آزمون چندمتغیره و آزمون مدل تجربی تحقیق از رگرسیون استفاده شده است. یکی از پیش‌فرض‌های انجام رگرسیون چندمتغیره

از چارک‌ها برای انجام رگرسیون استفاده شده است. بنابراین، رگرسیون چندک برای هر چارک به صورت جداگانه انجام شده است (جدول ۸).

متغیره چندک^۱ استفاده شده است. در این رگرسیون توزیع متغیر وابسته به چند بخش تقسیم شده و برای هر بخش یک رگرسیون انجام می‌شود و پیش فرض نرمالیتی متغیرها هم وجود ندارد. در این تحقیق

جدول ۸. رگرسیون چندمتغیره چندک تمایل به مهاجرت در هر چارک

Table 8. Multivariate quantile regression of the aspiration to migrate in each quartile

Q=0.75		Q= 0.5		Q= 0.25		متغیر
T(Sig)	coefficient	T(Sig)	coefficient	T(Sig)	coefficient	
۱۲/۸۴۷(۰/۰۰۰)	۱/۱۶۳	۶/۵۳۸(۰/۰۰۰)	۹/۹۷	۲/۶۱۰(۰/۰۰۹)	۶/۹۳	Intercept
۰/۳۴۰(۰/۷۳۷)	۰/۰۰۴	۰/۸۲۷(۴۰۹)	۰/۰۱۸	۰/۵۱۱(۶۱۰)	۱/۰۲۰	توانمندی مهاجرت
-۳۱/۴۹۱(۰/۰۰۰)	-۰/۲۰۵	-۱۸/۸۵۸(۰/۰۰۰)	-۰/۲۰۶	۸/۳۰(۰/۰۰۰)	-۰/۱۵۸	امید به آینده
۰/۵۹۳(۰/۵۵۳)	۰/۰۰۸	۱/۲۳۵(۰/۲۱۷)	۰/۰۲۹	۱/۲۱۲(۰/۲۲۶)	۰/۰۵۰	تصور زندگی خوب
-۰/۸۰۹(۴۱۹)	-۰/۰۰۷	۰/۴۱۴(۰/۶۷۹)	-۰/۰۰۶	۰/۹۲۷(۰/۳۳۴)	-۰/۰۲۶	رضایت از وضعیت موجود
۰/۹۲۶(۰/۳۵۵)	۰/۰۱۱	۱/۱۹۳(۰/۲۳۴)	۰/۰۲۴	۱/۹۲۲(۰/۰۵۵)	۰/۰۶۸	چشم‌انداز مهاجرت
۲۷/۰۲۱(۰/۰۰۰)	۰/۶۱۵	۱۱/۴۵۰(۰/۰۰۰)	۰/۴۳۹	۳/۴۰۲(۰/۰۰۱)	۰/۲۲۷	میزان دینداری
۰/۷۲۳(۰/۴۷۰)	-۰/۰۰۷	۱/۳۹۷(۰/۱۶۳)	۰/۰۲۳	-۱/۰۰۸(۰/۳۱۴)	-۰/۰۲۹	سن
-۱/۳۴۰(۰/۱۸۱)	-۰/۱۰۵	-۰/۸۱۶(۰/۴۱۵)	-۰/۱۰۸	۰/۵۸۱(۰/۵۶۱)	-۰/۱۳۴	زن بودن
۰/۲۱۱(۰/۸۳۳)	۰/۰۲۰	۰/۶۶۶(۰/۵۰۶)	۰/۱۰۴	۲/۱۷۲(۰/۰۳۰)	۰/۵۸۹	شاغل بودن
۱/۶۵۸(۰/۰۹۸)	۰/۳۹۲	۱/۰۳۴(۰/۳۰۲)	۰/۴۱۲	-۰/۱۰۴(۰/۹۱۷)	-۰/۰۷۲	طبقه پایین
۱/۹۵۵(۰/۰۵۱)	۰/۴۴۰	۱/۱۷۱(۰/۳۴۲)	۰/۴۴۴	۰/۲۶۷(۰/۷۹۰)	۰/۱۷۶	طبقه متوسط پایین
۱/۷۴۸(۰/۰۸۱)	۰/۴۰۰	۰/۸۰۸(۰/۴۱۹)	۰/۳۱۱	-۰/۴۵۰(۰/۶۵۳)	-۰/۳۰۱	طبقه متوسط
۲/۱۰۰(۰/۰۳۶)	۰/۵۱۷	۱/۲۷۵(۰/۲۰۳)	۰/۵۲۹	۱/۰۴۳(۰/۲۹۷)	۰/۷۵۳	طبقه متوسط بالا
-۰/۲۱۶(۰/۸۲۹)	-۰/۰۴۰	-۰/۴۳۳(۰/۶۶۵)	-۰/۱۳۵	-۱/۴۸۵(۰/۱۳۸)	-۰/۱۰۶	دیپلم و پایین‌تر
۰/۲۴۳(۰/۸۰۸)	۰/۰۳۸	۰/۱۵۷(۰/۸۷۵)	۰/۰۴۲	-۰/۶۰۰(۰/۵۴۹)	-۰/۲۷۷	کاردانی / کارشناسی
-۱/۸۵۸(۰/۶۴۰)	-۰/۳۸۴	۱/۳۳۹(۰/۱۸۱)	۰/۴۷۰	۱/۹۷۱(۰/۰۴۹)	۱/۲۰۳	مجرد
-۲/۴۵۱(۰/۰۱۵)	۰/۴۹۸	۰/۸۰۶(۰/۴۲۱)	۰/۲۷۶	۰/۸۹۳(۰/۳۷۲)	۰/۵۳۲	متاهل
۰/۴۴۰		۰/۵۵۰		۰/۵۸۳		R ²
۱/۱۴۷		۱/۰۲۴		۱/۳۶۷		MAE ^۲

متغیره، همبستگی دینداری با تمایل به مهاجرت در تحلیل‌های چند متغیره مثبت است؛ یعنی هرچه افراد دیندارتر باشند، تمایل بیشتری به مهاجرت دارند. به‌نظر می‌رسد در مورد دینداری با دو گروه از پاسخگویان روبرو هستیم. افرادی که دینداری کمی دارند و تمایل به مهاجرت بالایی دارند، یعنی رابطه عکس میان دینداری و تمایل به مهاجرت در میان آنها وجود دارد و گروهی که دینداری بالاتری دارند و تمایل به مهاجرت‌شان هم بالا است. در این مورد رابطه دینداری و مهاجرت، مثبت خواهد بود. برای آزمون این مورد هم تحلیل خوشه انجام شده (جدول ۹) و نتایج مؤید این تفسیر هست.

نتایج گویای آن است که از میان متغیرهای مستقل وارد شده به آزمون متغیر امید به آینده و میزان دینداری در هر سه چارک رابطه معناداری با تمایل به مهاجرت داشتند. ضرایب معادله نشان می‌دهند که متغیر امید به آینده با علامت منفی با تمایل رابطه معناداری دارد. به این معنا که در همه توزیع تمایل به مهاجرت هر چه امید به آینده بیشتر باشد، تمایل به مهاجرت کمتر خواهد بود و هر چه در توزیع پیش‌می‌رویم شدت رابطه هم بیشتر شده است. در مورد دینداری رابطه مثبت و قوی‌تر است و هر چه تمایل به مهاجرت بیشتر می‌شود، ضریب معادله افزایش پیدا می‌کند. برخلاف نتایج تحلیل‌های دو

¹ Quantile Regression

² Mean Absolute Error

جدول ۹. خوشه‌بندی پاسخگویان برحسب دینداری و تمایل به مهاجرت

Table 9. Clustering of respondents according to religiosity and aspiration to migrate

متغیر خوشه	تعداد	میانگین دینداری	میانگین تمایل به مهاجرت	آماره‌ها
خوشه یک	۳۴۵	۱/۲۸	۷/۹۷	F=18.72** Mann-WhitneyU= 6941.5 Z=-5.975**
خوشه دو	۷۰	۵/۶۶	۶/۳۴	

بیشتری به مهاجرت نشان داده‌اند با این تفاوت که متأهلین در چارک اول و متأهلین در چارک آخر، تفاوت معناداری در تمایل به مهاجرت با این گروه داشتند و در چارک دوم هیچ یک تفاوتی با گروه بدون همسر نداشتند.

این نتایج نشان می‌دهد که از میان همه متغیرهای موجود در مدل تجربی تحقیق متغیر امید به آینده، متغیر کلیدی محسوب می‌شود؛ به‌صورتی که اثر همه متغیرها را پوشش داده است. در تحلیل‌های دومتغیره، تمامی متغیرهای مدل رابطه معناداری با تمایل به مهاجرت نشان داده بودند؛ اما در تحلیل چندمتغیره، فقط متغیر امید به آینده و دینداری معنادار شده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحلیل داده‌ها نشان داده که میانگین تمایل به مهاجرت بسیار بالا بوده و بیشتر جوانان مایل به ترک کشور هستند؛ به‌صورتی که ۴۰ درصد برنامه عملی برای مهاجرت داشتند و دو برابر این مقدار به مهاجرت فکر می‌کنند. حداقل زندگی مطلوب از نظر جوانان معقول است؛ بنابراین جوانان انتظارات نامعقولی نداشته و بدنبال یک زندگی معمولی هستند. اما ناامیدی زیادی از آینده در میان جوانان مشاهده می‌شود. بیش از ۷۰ درصد آنها شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ایران را در آینده رو به بهبود نمی‌دانند؛ گرچه ۲۵ درصد از آنها به آینده خوشبین هستند. میانگین دینداری پاسخگویان بسیار پایین بود و میانه توزیع (عدد یک از ده) نشان می‌دهد که بیش از نیمی از جوانان اصلاً خود را مذهبی نمی‌دانند. آزادی‌های منفی جوانان برای مهاجرت کم است به‌صورتی که بیش از ۴۰ درصد با موانع قانونی مواجه بودند. آزادی‌های مثبت به‌صورت توانمندی مهاجرتی هم سطح بالایی را نشان می‌دهد و کمتر از ۱۰ درصد از پاسخگویان توانمندی مهاجرتی بالایی داشتند. با این حال بیش از ۷۵ درصد پاسخگویان تصور می‌کنند در صورت مهاجرت شرایط زندگی‌شان بهبود خواهد یافت. یافته‌های استنباطی نیز نشان داده‌است که تمایل به مهاجرت با امید به آینده رابطه منفی دارد. همچنین در تحلیل‌های دو متغیره بین دینداری و تمایل به مهاجرت رابطه معکوس وجود دارد. با این حال در گروهی از جوانان با دینداری بالا نیز تمایل به مهاجرت بسیار زیاد مشاهده می‌شود (نتایج رگرسیون چندک و تحلیل خوشه) این یافته‌ها حاکی از

خوشه اول شامل کسانی است که دینداری خیلی پایین و تمایل خیلی بالایی به مهاجرت دارند (میانه تمایل به مهاجرت این گروه بسیار بالا و در منتهی الیه توزیع قرار گرفته است). در واقع میزان دینداری و تمایل آنها به مهاجرت عکس یکدیگر است ($r = -0.459$, $Sig = 0.000$). خوشه دوم شامل کسانی هستند که دینداری بالاتری دارند و تمایل آنها نسبت به مهاجرت هم بالا است. بنابراین میزان دینداری و تمایل به مهاجرت در آنها همسو است ($r = 0.505$, $Sig = 0.000$). تعداد افراد موجود در گروه اول بسیار بیشتر از تعداد افراد گروه دوم است به همین دلیل در محاسبه ضریب همبستگی دو متغیره که به تعداد نمونه حساس است علامت رابطه منفی به‌دست آمده است. اما در تحلیل چند متغیره که چارک‌های توزیع تمایل به مهاجرت جداگانه مورد بررسی قرار گرفتند، علامت رابطه مثبت محاسبه شده چون در هر چارک به‌صورت جداگانه تحلیل چند متغیره انجام شده‌است. این دو خوشه از نظر متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند جنس، وضعیت تاهل، وضعیت اشتغال و تعلق طبقاتی تفاوت معناداری با هم ندارند و آمارهای داخل جدول تفاوت این دو خوشه را در تمایل نسبت به مهاجرت نشان داده‌است.

متغیر شاغل بودن در چارک اول و دوم رابطه معناداری با تمایل به مهاجرت دارد به این معنا که در چارک اول، تمایل شاغلین نسبت به غیرشاغلین بسیار بیشتر است. در چارک دوم هم شاغلین تمایل بیشتری به مهاجرت نشان دادند؛ اما اندازه ضریب معادله بسیار کوچک‌تر است. این ارتباط در چارک سوم معنادار نشده‌است. طبقه متوسط پایین و طبقه متوسط بالا، نسبت به طبقه بالا در چارک سوم تمایل بیشتری به مهاجرت داشتند و ضریب معادله در این چارک هم بسیار بالا است. مجردین نسبت به گروه بدون همسر در چارک اول و متأهلین نسبت به این گروه در چارک آخر، تمایل بیشتری به مهاجرت داشتند.

در تحلیل‌های دومتغیره، مشخص شد که شاغلین تمایل بیشتری به مهاجرت دارند. این نتیجه در تحلیل چند متغیره در چارک اول و دوم تأیید شده؛ اما در چارک آخر این رابطه معنادار نیست. در مورد وضعیت تاهل در تحلیل‌های دومتغیره، مجردین از سایر گروه‌ها تمایل بیشتری به مهاجرت داشتند. در رگرسیون گروه مرجع، مقایسه گروه بدون همسر است که مجردین و متأهلین هر دو نسبت به آنها تمایل

به طوری که نارضایتی سیاسی، درک سیاسی و احساس این که می‌توانند به سیاست‌های دولت شکل دهند، درک فساد و تجربه خشونت در زندگی روزمره بر تصمیم به مهاجرت در میان جوانان بسیار اهمیت دارد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد توانمندی مهاجرتی زیاد نیست؛ اما جوانان بدون توجه به این مسائل تمایل بسیاری به رفتن دارند و تصور می‌کنند بالاخره می‌توانند توانایی و مهارت زندگی در مقصد مهاجرت را به دست آورند. در واقع به نظر می‌رسد الگوی ذهنی مهاجرت بر اساس چارچوب نظری تحقیق بیشتر به صورت «ماندن غیراختیاری» شکل گرفته؛ یعنی حالتی که تمایل به مهاجرت بسیار زیاد و توانمندی مهاجرتی کم است.

تضاد ایدئولوژیک جوانان با حاکمیت تأثیر عمیقی بر تصور جوانان از دین و دینداری گذاشته است. میانگین دینداری جوانان در این تحقیق دو از ده محاسبه شده با میانه ۱ (که نشان‌دهنده غیردیندار بودن، است). یعنی حداقل پنجاه درصد از پاسخگویان خود را اصلاً دیندار نمی‌دانند. در تحقیقی که در سال قبل روی همین جامعه آماری انجام شد (سروش و البرزی، ۱۴۰۱) میانگین این متغیر از ۱۰ در میان جوانان شیراز، ۲/۸۴ محاسبه شد با میانه ۲/۵ بعلاوه چولگی توزیع در تحقیق سال گذشته ۲/۰۶ محاسبه شده بود. در حالی که در این تحقیق چولگی توزیع متغیر دینداری ۰/۳۱ محاسبه شده است. این نتایج نشان‌دهنده میل دینداری جوانان در شیراز به سمت دینداری کمتر آن هم فقط در عرض یک سال است. پاسخ به سوال باز تحقیق هم نشان‌دهنده بدبینی نسبت به دین و دینداران است؛ به نحوی که برخی از جوانان، شرط ماندن یا بازگشت خود در کشور را قدرت نداشتن دینداران یا از بین رفتن تعصبات مذهبی می‌دانند. میانگین پایین دینداری و ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ باعث تشدید تضاد ایدئولوژیک بین جوانان و حکومت شده و پافشاری بخش رسمی حاکمیت بر قرائت‌های صلب و خشن از دین باعث شده عزم خروج از کشور نه با نگاه کردن به توانایی مهاجرتی و فراهم بودن اسباب خروج؛ بلکه به دلیل عدم امید به آینده شکل بگیرد. این شرایط وقتی دائماً بازگو شود و تجربه‌های موفق مهاجرت گسترش یابد، می‌تواند به راه افتادن تب مهاجرت کمک کند و جوانان احساس کنند از قافله عقب افتادند و تلاش بیشتری برای فراهم کردن شرایط مهاجرت کرده و تمایل بیشتری به مهاجرت داشته باشند. این یک دام اجتماعی است که می‌تواند اثرات مخرب درازمدتی برای سرمایه انسانی کشور داشته باشد. تحقیقات گذشته نشان می‌دهند که مهاجرت در شرایط عادی هم می‌تواند یک رفتار آموخته شده باشد. یعنی تجربه مهاجرت موفق فرد یا اطرافیان می‌تواند آنها را تشویق به مهاجرت کند (Bernard & Francisc, 2020). در شرایط نامطلوب موجود به نظر می‌رسد «سودای مهاجرت» (صادقی و

آن است که تمایل به مهاجرت در میان جوانان به حدی قوی است که محاسبات هزینه فایده سنتی را تحت تأثیر قرار داده است.

در تحلیل چند متغیره مشاهده می‌شود که تأثیر امید به آینده و میزان دینداری از همه متغیرهای مستقل بیشتر است به نحوی که تأثیر آنها را بی‌معنا کرده است. در واقع تنها متغیر همبسته با تمایل به مهاجرت در معادله رگرسیونی در همه چارک‌ها، امید به آینده است که با تمایل به مهاجرت همبستگی منفی دارد.

اگر به تحولات بیست سال گذشته در ایران توجه کنیم می‌توان دید که در بیست سال گذشته نرخ رشد جمعیت روند نزولی و ضریب نفوذ اینترنت، روند صعودی مستمر دارد. تورم افت و خیز بسیاری داشته که بسته به وقایع سیاست خارجی و اعتراضات داخل کم و زیاد شده و از سال ۹۸ جهش داشته است. نرخ رشد اقتصادی تقریباً عکس تورم تغییر کرده و از سال‌های ۱۳۹۷ بعد از خروج آمریکا از برجام منفی شده و به شدت آسیب دیده است.

از سوی دیگر نرخ کاهش یابنده رشد جمعیت به علاوه گسترش فزاینده آموزش عالی در ایران که دارای بیش از چهار و نیم میلیون دانشجو است و دسترسی بیش از پیش به اینترنت دگرگونی اجتماعی در میان جوانان ایران را با سرعت زیادی پیش چشم می‌آورد که چند تأثیر همزمان با یکدیگر را ایجاد کرده است. افزایش انتظارات، آشنایی با سبک‌های زندگی جدید از دریچه ارتباطات جهانی و تحصیلات دانشگاهی بخشی از آنها است. تحولات اقتصادی و سیاسی در این دو دهه تصویری از بی‌ثباتی و تغییرات سریع در بازه‌های زمانی بسیار به دست می‌دهد که باعث ایجاد ناامنی روانشناختی، تنش و بی‌ثباتی زندگی جوانان می‌شود. این داده‌ها در کنار وجود بحران‌های متعدد زیست محیطی، اقتصادی و سیاسی در عرصه بین‌المللی باعث بی‌انگیزی و ناامیدی در به دست آمدن «زندگی خوب» برای جوانان و ناامیدی از آینده شده است. نتایج به دست آمده در این تحقیق نشان‌دهنده نارضایتی جوانان از وضعیت موجود در ابعاد مختلف است. پیش‌بینی آینده بسیار بدبینانه بوده و اکثریت معتقدند که آینده کشور حداقل در کوتاه مدت اصلاً مناسب نیست. این ناامیدی از آینده و احساس این که نمی‌توان با تلاش یا راه‌های معمول وضعیت بهتری را ایجاد کرد یا زندگی خوبی فراهم کرد. به نظر می‌رسد عوامل سیستمی مثل بی‌عدالتی، فساد و فقدان آزادی‌های مدنی تضاد ایدئولوژیک جوانان و حاکمیت را عمیق کرده و باعث تشدید مقایسه اجتماعی ایران با کشورهای پیشرفته می‌شود. به طوری که جوانان تصور می‌کنند مهاجرت باعث می‌شود در دراز مدت وضع بسیار بهتری برای خود فراهم آورند. اتلینگ و همکاران^۱ (۲۰۲۰) نشان دادند که ابعاد سیاسی در تصمیم‌گیری جوانان به مهاجرت نقش بسیار زیادی بازی می‌کنند.

¹ Etlng, Beckberg & Toulén

گسترش آزادی‌های منفی و مثبت افزایش پیدا می‌کند که این شرایط به افزایش مهاجرت‌های بین‌المللی منجر خواهد شد. اما در درازمدت با افزایش امید به آینده و ایجاد انگیزه برای ایجاد تغییر تمایل به مهاجرت و مهاجرت کاهش یافته و در صورت ادامه روند توسعه همه‌جانبه در کشور جریان‌های مهاجرتی ضعیف خواهند شد. بنابراین تأثیرگذاری بر این روند یک فرایند طولانی، دشوار و پرمخاطره خواهد بود.

منابع

- رشنو، نبی‌الله (۱۳۸۲). ژئوپلیتیک نخبگان. تهران: انتشارات کویر.
- رشیدی، محمد مهدی (۱۳۹۹). مهاجرت نخبگان ایرانی از نظر تاریخی. *فصلنامه علمی تخصصی شاخص کارآفرینی*، ۵(۱۸)، ۷۱-۳۵.
- <https://www.magiran.com/p2369397>
- سروش، مریم؛ البرزی، صدیقه (۱۴۰۱). مطالعه تعیین‌کننده‌های اجتماعی-روان‌شناختی رفتارهای پرخطر جوانان با تأکید بر مصرف الکل و خشونت بین فردی در استان فارس و ارائه راهکارهای مرتبط با آن (مدل و برنامه عملیاتی). مرکز مطالعات و پژوهش‌های راهبردی اداره کل ورزش و جوانان استان فارس.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل؛ بنیادی، هدا (۱۴۰۱). تاثیر تأثیر کارآفرینی بر مهاجرت نخبگان در کشورهای منتخب منطقه منا. *پژوهشنامه بازرگانی*، ۲۶ (۱۰۲)، ۸۴-۵۹.
- https://pajooeshnameh.itsr.ir/article_246908.html
- شکيباراد، عاطفه؛ صابری، هاید؛ ثابت، مهرداد (۱۴۰۰). بر ساخت اجتماعی مهاجرت بین‌المللی نخبگان و پیامدهای توسعه‌ای آن به شیوه پژوهش زمینه‌ای. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۱۴(۱)، ۱۸۷-۱۶۷.
- https://sid.ir/paper/1063592/fa_
- صادقی، رسول؛ رضایی، مریم (۱۴۰۰). سودای مهاجرت، تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین‌کننده آن. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۱۰ (۱۸)، ۶۲-۳۵.
- <https://doi.org/10.22084/csr.2021.21216.1772>
- فرقانی، محمدمهدی؛ مهاجری، ربابه (۱۳۹۷). رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان. *مطالعات رسانه‌های نوین*، ۴ (۱۳)، ۲۵۲-۲۹۲.
- <https://doi.org/10.22054/cs.2018.24690.293>
- منگالام، جورج؛ شوارزولر، هری (۱۳۶۸). بررسی رهنمودهای نظری برای بنیان‌گذاری جامعه‌شناسی مهاجرت. ترجمه: سعید کیاکجوری و عبدالعلی لهسایی‌زاده. شیراز، انتشارات نوید، ۱۹۰-۱۷۶.
- مولایی، محمدعلی (۱۳۸۱). عوامل مؤثر در فرایند مهاجرت بین‌استانی در ایران. *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، ۱۷۵، ۱۳۱-۱۲۶.
- <https://ensani.ir/file/download/article/20120329111910-2111-11.pdf>
- نوبخت، رضا؛ رستمعلی‌زاده، ولی‌اله (۱۴۰۲). تعیین‌کننده‌های زمینه‌ای و ساختاری تمایل به مهاجرت از کشور در بین جوانان: مطالعه‌ای در شهر بوشهر. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸(۳۶)، ۳۰۴-۲۶۵.
- <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2020272.1324>
- Azadi, P., Mirramezani, M., Mesgaran, M. (2020). *Migration and brain drain from Iran*. Working paper 9, Stanford Iran 2040 Project, Stanford University, US.
- https://www.researchgate.net/publication/340527257_Migration_and_Brain_Drain_from_Iran
- Bernard, A., Francisco, P. (2020). *Is Migration a Learned Behavior? Understanding the Impact of Past Migration on Future Migration*. Queensland Center for Population Research, 2.
- <https://www.researchgate.net/publication/340916141>

رضایی، ۱۴۰۰) شکل گرفته و خود تبدیل به بهانه‌ای برای مهاجرت جوانان شده است. با توجه به نتایج تحلیل خوشه به نظر می‌رسد برای دینداران هم زندگی در یک محیط سکولار یا غیردینی محبوب‌تر از زندگی در فضای حاکم در کشور است. بسیاری از اظهارنظرها در فضای عمومی کشور، نشان‌دهنده نارضایتی برخی از دینداران و حتی روحانیون از عملکرد حاکمیت در مورد دین و اجبار یک نوع سبک زندگی با توسل به مفاهیم و احکام دینی است. شاید نتایج این تحقیق را می‌توان نشانه‌ای بر نارضایتی جوانان دیندار دانست که تصور می‌کنند مهاجرت علاوه بر این‌که شرایط زندگی اجتماعی و اقتصادی آنها را بهبود می‌بخشد، باعث می‌شود دین‌شان در زندگی روزمره و انتخاب‌های ناگزیرشان بهتر حفظ شود.

پیشنهادها

امید به آینده، متغیر طلایی در این تحقیق است. هر سیاست و اقدامی که باعث افزایش امید شود، میل به مهاجرت را در میان جوانان کاهش می‌دهد. سیاست‌هایی که اقتصاد و سیاست را باثبات‌تر کند، اولین راه‌حل برای امیدافزایی است. برای ثبات اقتصاد باید به علم اقتصاد تکیه کرد. یکی از متغیرهای مهم تأثیرگذار بر افت‌وخیزهای روند رشد اقتصادی و تورم در ایران، متغیرهای سیاسی بوده که هماهنگی این دو حوزه اجتماعی را نشان می‌دهد. ثبات، صلح و ثبات سیاسی تأثیر خود را در سپهر اقتصادی می‌گذارد. تحقیقات و تجربیات زیادی در جهان نشان می‌دهند که هیچ چیز به اندازه صلح، دوست‌ثروت و رفاه نیست. امید به آینده ایران، با امید به رسیدن به زندگی خوب در سطح فردی همبستگی بالایی دارد.

نتایج به‌دست آمده از متغیر ویژگی‌های «زندگی خوب» از نظر جوانان نشان می‌دهد که جوانان، زیاد مادی‌گرا و مصرفی فکر نمی‌کنند. داشتن درآمد، مسکن و خودرو همراه با دسترسی آزاد و آسان به اینترنت حداقل زندگی خوب در دهکده جهانی شده امروز است و به نظر می‌رسد ایجاد راه‌های نهادینه و مشروعی که رسیدن به زندگی خوب برای همه جوانان را ممکن کند، یکی از وظایف اصلی سیاست‌گذاران است. نتایج به‌دست آمده در این تحقیق به‌طور کلی نشان‌دهنده این است که انگیزه مهاجرت جوانان بیشتر نارضایتی از وضعیت موجود کشور، مقایسه آن با کشورهای توسعه‌یافته و ناامیدی از تغییر این وضعیت از طریق کنشگری اجتماعی و سیاسی است. با فرض این‌که سیاست‌گذاران عزم جدی برای تغییر این وضعیت ایجاد کرده و متغیرهای کلان اجتماعی و اقتصادی را تغییر دهند احتمالاً تمایل به مهاجرت را در درازمدت کاهش خواهند داد؛ اما باید توجه داشته باشند که نظریات و تحقیقات نشان می‌دهد با بهبود شرایط اقتصادی و حتی سیاسی در ابتدا موج مهاجرتی جدیدی ایجاد می‌شود، زیرا هنوز تمایل به مهاجرت بالا است و توانمندی مهاجرتی به صورت

- Czaika, M., De Haas, H. (2014). The Globalization of migration: Has the world become more migratory? *International Migration Review*, 48, 283-323. <https://doi.org/10.1111/imre.12095>
- De Haas, H. (2011). Mediterranean migration futures: Patterns, drivers and scenarios. *Global Environmental Change*, 21(1), 59-69. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.09.003>
- De Haas, H. (2015). Return migration as failure or success? The determinants of return migration intentions among Moroccan migrants in Europe. *International Migration & Integration*, 6, 415-429. <https://doi.org/10.1007/s12134-014-0344-6>
- De Haas, H. (2018). Social transformation and migration: An empirical inquiry. working Paper 141, International Migration Institute (IMI), p, 1-40. <https://www.migrationinstitute.org/publications/social-transformation-and-migration-an-empirical-inquiry>
- De Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities Framework. *Comparative Migration Studies*, 9(8), 35. <https://doi.org/10.1186/s4878-020-00210-4>
- De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M.L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S., Villares-Varela, M. (2019). International migration: Trends, determinants, and policy effects. *Population and Development Review*, 45 (4), 885-922. <https://doi.org/10.1111/padr.12291>
- Etling, A., Backeberg, L., Tholen, J. (2020). The political dimension of young people's migration intentions: Evidence from the arab mediterranean region. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46 (7), 1388-1404. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1485093>
- Groizard, J.L., Lull, J. (2007). Skilled migration and sending economies. Testing brain drain and brain gain theories. <https://joanlull.github.io/Papers/BrainDrain.pdf>
- Popa, E. (2022). You are Romanian. This is going to be a problem: class, desire, and educated migrant women in France. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(6), 1390-1408. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2085082>
- Toyin-Thomas, P., Ikhurionan, P., Omoyibo, E.E., Iwegim, C., Ukueku, A.O., Okpere, J., Nnawuihe, U.C., Wariri, O. (2023). Drivers of health workers' migration, intention to migrate and non-migration from low/middle-income countries, 1970-2022: A Systematic Review. *BMJ Global Health*, 8(5), 12338. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2023-012338>
- Wang, J. (2023). Climbing up a new ladder-drivers and aspirations of Chinese new migrants in Ghana. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(7), 1667-1685. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.2021868>